

Η μεταβολή των αντιλήψεων στην ανάπτυξη ορεινών περιοχών στην δεκαετία του '60 στα ερευνητικά προγράμματα του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών. Μια κριτική αποτίμηση

Γ. Σαρηγιάννης, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ.

Περίληψη

Στα μέσα της δεκαετίας του '60, δύο μεγάλοι σεισμοί προξένησαν εκτεταμένες βλάβες στην Πελοπόννησο και στην συνέχεια στην ορεινή περιοχή Ηπείρου-Θεσσαλίας. Με αφορμή τις ανάγκες αποκατάστασης των οικισμών, ανατέθηκαν στο Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ που τελούσε τότε υπό την διεύθυνση του ιδρυτή του, καθηγητή Αντώνη Κριεζή, δύο ευρύτερες μελέτες που αφορούσαν την χωροταξική αναδιάρθρωση των περιοχών αυτών οι οποίες ήταν διάσπαρτες με μη βιώσιμους οικισμούς, ακόμη και 20-50 κατοίκων. Οι μελέτες αυτές αφορούσαν η μία την Πελοπόννησο και η άλλη το δυτικό τμήμα της Θεσσαλίας και το ανατολικό της Ηπείρου.

Οι αντιλήψεις εκείνης της εποχής (τόσο στον διεθνή χώρο όσο και στην Ελλάδα) περιστρέφονταν στην χωροταξική αναδιάρθρωση των οικισμών με στόχο αυτοί να μειωθούν στο ελάχιστο και να καταστούν, σύμφωνα με τις αντιλήψεις εκείνης της εποχής, «βιώσιμοι» το οποίο σήμαινε την εγκατάλειψη εκατοντάδων οικισμών και τη συγκέντρωση σε οικισμούς των 500 κατοίκων τουλάχιστον.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η τότε κατάσταση στον ορεινό χώρο ήταν εντελώς απογοητευτική, με οικισμούς των 20-30 κατοίκων από τους οποίους έλλειπαν οι παραγωγικές ηλικίες αλλά και οι εξυπηρετήσεις ήταν πλημμελείς έως ανύπαρκτες, όπως της Δημόσιας Διοίκησης, της Υγείας και της Πρόνοιας, της Εκπαίδευσης, της πολιτιστικής και πολιτικής ζωής.

Εικόνα 1. Ο καθηγητής Αντώνης Κριεζής στο Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, στην διάρκεια σύσκεψης (εκπόνηση έρευνας Ηπείρου-Θεσσαλίας, 1967). Δεξιά του ο επιμελητής του Παύλος Λουκάκης και πίσω του ο Αντώνης Καρράς, πρώην διευθυντής της ΥΠΑΠ

Foto 1. Prof. Antony Kriasis during a meeting in the Town Planning Research Centre (project concerning the Peloponnese, 1967). At his right senior lecturer Paul Loukakis and behind him Antonis Karras , economist, former director of YPAP (Ministry of Coordination, Department of Regional Development of Peloponnese).

Για το θέμα, υπήρχε σχετικά έντονη αρθρογραφία τόσο από τον Καθηγητή Κριεζή όσο και από στελέχη του ΚΕΠΕ και άλλων Δημοσίων Υπηρεσιών (Υπουργείο Συντονισμού, Υπουργείο Δημοσίων Έργων κ.α.).

Στην εισήγηση, γίνεται μια κριτική αποτίμηση αυτών των αντιλήψεων, κατά πόσον ήταν αναπόφευκτες και κατά πόσον ήταν εφαρμόσιμες, και εκτίθεται η πορεία της εξέλιξης των θεωριών στην χωροταξική διάρθρωση στο διαρρέυσαν ως σήμερα διάστημα –σε συνδυασμό και με τις σύγχρονες αντιλήψεις π.χ. ενοποιήσεις οικισμών, καταργήσεις σχολικών μονάδων, σχέδια «Καποδίστριας» και «Καλλικράτης» κλπ.

Μεθοδολογία

Έχοντας υπ' όψιν τις μελέτες που εκπονήθηκαν εκείνη την εποχή, αλλά και την προϊστορία τους στον Μεσοπόλεμο, μπορούμε τώρα, μετά από 50 έτη, να δούμε κριτικά εκείνες τις αντιλήψεις. Έτσι, αναλύονται οι θεωρητικές κατευθύνσεις των μελετών εκείνων, σε συνδυασμό με τις οικονομικοκοινωνικές καταστάσεις της εποχής τους, με στόχο την επιστημονική κριτική τους, κυρίως δίνεται προσοχή τόσο σε παράλληλες θέσεις άλλων επιστημόνων (Christaller, Δοξιάδης, ΚΕΠΕ), όσο και στις εξελίξεις στην Θεωρία και την Πράξη στο διάστημα που διέρρευσε από τότε.

Ιστορικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Η Ελλάδα της δεκαετίας του '60 μόλις ήταν σε φάση «εκκίνησης» μετά από μια δύσκολη περίοδο Πολέμου, Κατοχής και Εμφυλίου, ένα από τα αποτελέσματά τους ήταν η απογύμνωση του ορεινού κυρίως χώρου: πάνω από 600.000 κάτοικοι από αναγκαστικές μετακινήσεις από τον κυβερνητικό στρατό στον Εμφύλιο¹, ή εκούσια, μετανάστευσαν στα μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, για να αποφύγουν τις μετεμφυλιοπολεμικές διώξεις αλλά και προς εύρεση εργασίας μια και η οικονομία της υπαίθρου είχε καταρρεύσει. Η ΕΣΥΕ δίνει μόνο για το διάστημα 1961-1966 περίπου 550.000 μετανάστες σε πανελλαδική κλίμακα². Η Αθήνα μόνο, αυξήθηκε από το 1951 ως το 1961 κατά 470.000 κάτοικους³ (φυσική αύξηση και μετανάστευση μαζί). Ήδη η διαμάχη Βαρβαρέσου (ουσιαστικά Διεθνούς Τραπεζίης) -οικονομολόγων είχε λήξει με την επικράτηση του πρώτου και η χώρα είχε στραφεί σε μη παραγωγική οικονομία όπως η οικοδομή, η ναυτιλία και το εμπόριο. Ο Βαρβαρέσος ήταν στέλεχος της Διεθνούς Τραπεζίης, και οι αντίπαλοί του ήταν τόσο το Κομμουνιστικό Κόμμα με την οργάνωση ΕΠ-ΑΝ (Επιστήμη - Ανασυγκρότηση) του Μπάτση και του ΕΑΜογενούς επιτελείου του περιοδικού «Ανταίος», όσο και αστοί οικονομολόγοι, όπως ο Ζίγδης, ο Κούλης, ο Αγγελόπουλος, ο Ζολώτας κ.α., όλοι υπέρμαχοι μιας ανεξάρτητης οικονομικής ανάπτυξης βασισμένη σε βιομηχανία και ολόπλευρη αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων, γεωργοκτηνοτροφικών, και ορυκτού πλούτου⁴.

Παράλληλα πρέπει να σημειωθεί το ζοφερό κλίμα της εμφυλιοπολεμικής και μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου 1947-1961: Στρατοκρατία, διώξεις αντιφρονούντων, φυλακίσεις, εξορίες, εκτελέσεις, υποχρεωτική μετανάστευση από τα χωριά στις πόλεις για να μην έχει εφεδρείες και τρόφιμα ο Δημοκρατικός Στρατός –και τους ονόμαζαν τους

¹ Η Λαΐου προσπαθεί να βρεί τον πραγματικό αριθμό, αλλά όπως η ίδια ομολογεί αυτός καλύπτεται από πολιτικές σκοπιμότητες : Α. Λαΐου, μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική υπαίθρο κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, στο *Studies in the History of the Greek Civil War 1945-1949*, Copenhagen 1987 ελλ. έκδ. *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949* επ.εκδ. Lars Baerentzen κ.α. Αθήνα 1992 σελ. 67-114.

² ΕΣΥΕ, Στατιστική επετηρίδα 1978

³ Στατιστικές Επετηρίδες της ΕΣΥΕ 1940, 1951, 1961, 1978

⁴ Κ.Βαρβαρέσος *Εκθεσεις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος*, Αθήνα 1952, ειδικότερη ανάλυση βλ. Γ.Σαρηγιάννης *Αθήνα 1830-2000*, Αθήνα 2000, σελ. 142-156, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία, από τα νεώτερα, βλ. την επανέκδοση της «*Εκθεσης*» με εκτενή εισαγωγή Κ.Π.Κωστή (Αθήνα 2002), επίσης Γ.Σταθάκης, *το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ* Αθήνα 2004.

πρόσφυγες «ανταρτόπληκτους !! Ακόμη, σημειώνεται η αρπαγή από τον κυβερνητικό στρατό των παιδιών των μαχητών από τα χωριά τους και η μεταφορά τους στις «Παιδουπόλεις» της Φρειδερίκης ως «ανταρτόπληκτα», (αυτό ήταν το πραγματικό «Παιδομάζωμα...»), που ανάγκασε τον Δημοκρατικό Στρατό να συγκεντρώσει τα παιδιά των μαχητών του και να τα στείλει στις σοσιαλιστικές χώρες όπου μετά την Ήττα, ανασυγκροτήθηκαν οι οικογένειες⁵, ενώ τα αρπαγμένα βρέφη από την Κυβέρνηση, τα πουλούσαν για υιοθεσία στις ΗΠΑ με ολόκληρο κύκλωμα μεσαζόντων, επικεφαλής των οποίων ήταν ο ελληνοαμερικάνος δικαστής (!) Στέφεν Σκόπας⁶ με κέντρο το «φιλανθρωπικό Ίδρυμα» Άγιος Στυλιανός της Θεσσαλονίκης.

Εικόνα 2. Το ζοφερό κλίμα του 1945 που οδήγησε στον Εμφύλιο 1946-1949.

Foto 2. The grim times Of 1945 that led to the Civil War 1946-1949.

Εικόνα 3. Εορτασμός του εκατομμυριοστού τόνου της βοήθειας του σχεδίου Μάρσαλ - μόνο που το 80% του Σχεδίου Μάρσαλ ήταν πολεμικό υλικό για τον Εμφύλιο

Foto 3 Celebration of the millionth tone of the Aid of Marshall Scheme-hoverer 80% of this Aid was weapons for the Civil War

Εικόνα 4. και 5. Πρόσφυγες από τα χωριά της Βόρειας Ελλάδας
Foto 4. and Foto 5. refugees from villages of Northern Greece

⁵ Από την πλούσια βιβλιογραφία, δεξ ιδιαίτερα: Δημ. Σέρβος, *το παιδομάζωμα-και ποιοι φοβούνται την αλήθεια*. Αθήνα 2001, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

⁶ Σέρβος, οπ. παρ. 158 κ.εφ.

Εικόνα 6. και Εικόνα 7. Το πραγματικό «Παιδομάζωμα» : παιδιά των ορεινών χωριών στις «παιδουπόλεις» της Φρειδερίκης ως «ανταρτόπληκτα».

Foto 6.and Foto 7. Children from mountain villages in the “children dettlements” of Queen Frederica as “victims of the rebels”

Εικόνα 8. Η ελληνική ύπαιθρος: Εθνόσημα, σημαίες, στρατός. 1957, Δράμα...
Foto 8. Greece’s countryside : national emblems, flags, army. 1957, North Greece, city of Drama (and the greek drama...).

Εικόνα 9. Διανομή τροφίμων, Ήπειρος 1951.
Foto 9. Distribution of food in Epirus , 1951.

Εικόνα 10. Μακεδονία 1954. όσοι απέμειναν στα χωριά τους...
Foto 10. Macedonia 1954. those who remained in their villages...

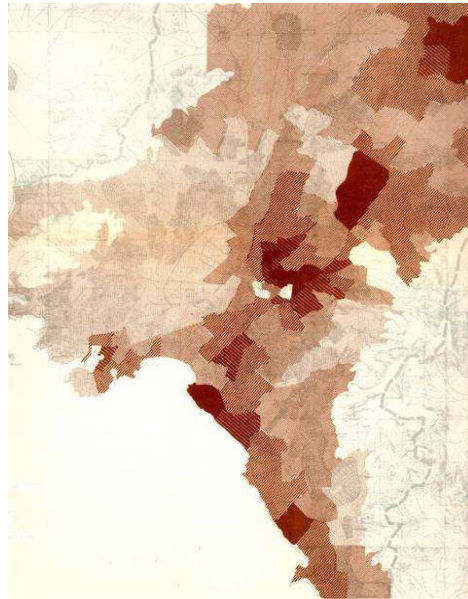
Εικόνα 11. Ηπειρος 5.4.1962.
Foto 11. Epirus 1962.

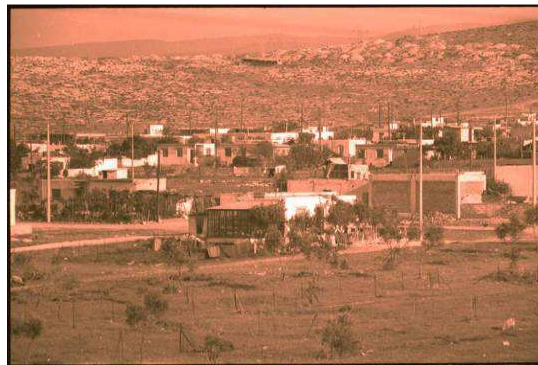
Εικόνα 12. Γιαγιάδες και παιδιά.
Foto 12. Grandmothers and children

Εικόνα 13. Την ίδια εποχή, Αθήνα, πλατεία Δημαρχείου, εσωτερικοί μετανάστες για την επιβίωση.
Foto 13. At the same time, Athens Town Hall Square. Internal immigrants struggling to survive

Εικόνα 14. Εισοδηματικός χάρτης Λεκανοπεδίου Αθηνών με σκούρο οι πλούσιες περιοχές, με ανοιχτό τα χαμηλά εισοδήματα.
Foto 14. Income groups in Athens. High income areas are indicated with dark colours, and low income with light colours.

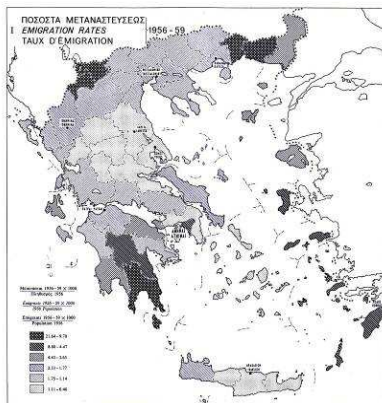

Εικόνα 15, Εικόνα 16, Εικόνα 17. Δυτικό Λεκανοπέδιο Αθήνας, εσωτερικοί μετανάστες του '50 και πρόσφυγες του '22
Foto 15 Foto 16, Foto 17. Athens' western district, internal immigrants of the '50s and refugees of 1922 from Asia Minor.

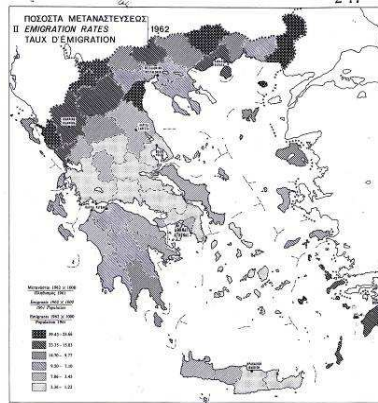

Εικόνα 18. Όλη η Ελλάδα στο Δυτικό Λεκανοπέδιο: οι «εθνοτοπικοί σύλλογοι» στην Πετρούπολη
Foto 18. All Greece in western Athens: provincial clubs in Petroupolis.

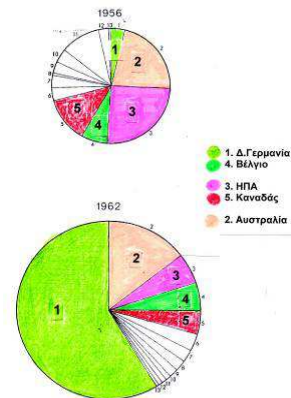
Παράλληλα, η ανασυγκρότηση της Γερμανίας η οποία σε εκείνη την φάση πραγματοποιείται μέσα στον γερμανικό χώρο ανοικοδομώντας και εκσυγχρονίζοντας τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, απαιτούσε πολυπληθές εργατικό δυναμικό, το οποίο αντλούσε από υποδεέστερες οικονομικά χώρες, όπως η Νότια Ιταλία, η Ισπανία, η Γιουγκοσλαβία, η Ελλάδα και η Τουρκία, στα χρόνια αυτά της εξωτερικής μετανάστευσης, υπολογίζεται ότι πάνω από 500.000 έλληνες, κυρίως από τις ορεινές περιοχές Ηπείρου, Πελοποννήσου και Θράκης μετανάστευσαν στην Γερμανία (μόνο στα χρόνια 1961-1966 μετανάστευσαν 552.593 κάτοικοι, οι περισσότεροι στην Γερμανία). Από την άλλη μεριά, η Ελλάδα, ως χώρα φθηνού εργατικού δυναμικού και ανύπαρκτης περιβαλλοντικής προστασίας, προσείληκε πρόσκαιρα μεγάλες βιομηχανικές μονάδες (Pirelli, Siemens, Can, Ethyl, Fulgor, κ.α.) οι οποίες όμως γρήγορα την εγκατέλειψαν μετακινούμενες σε χώρες της ΝΑ Ασίας και της Ανατολικής Αφρικής με ακόμη φθηνότερο εργατικό δυναμικό⁷.

Εικόνα 19. 1956-1959, αδειάζει η Πελοπόννησος και τα νησιά.
Foto 19. 1956-1959, due to immigration, Peloponnese and the islands are emptied from their inhabitants.

Εικόνα 20. Το 1962 η Βόρειος Ελλάδα
Foto 20. In 1962 the same happens in Northern Greece

Εικόνα 21. Το 1956 οι προορισμοί ήταν ΗΠΑ, Καναδάς και Αυστραλία, το 1962 Γερμανία, Αυστραλία.
Foto 21. In 1956 the destinations are USA, Canada and Australia, in 1962 Germany and Australia

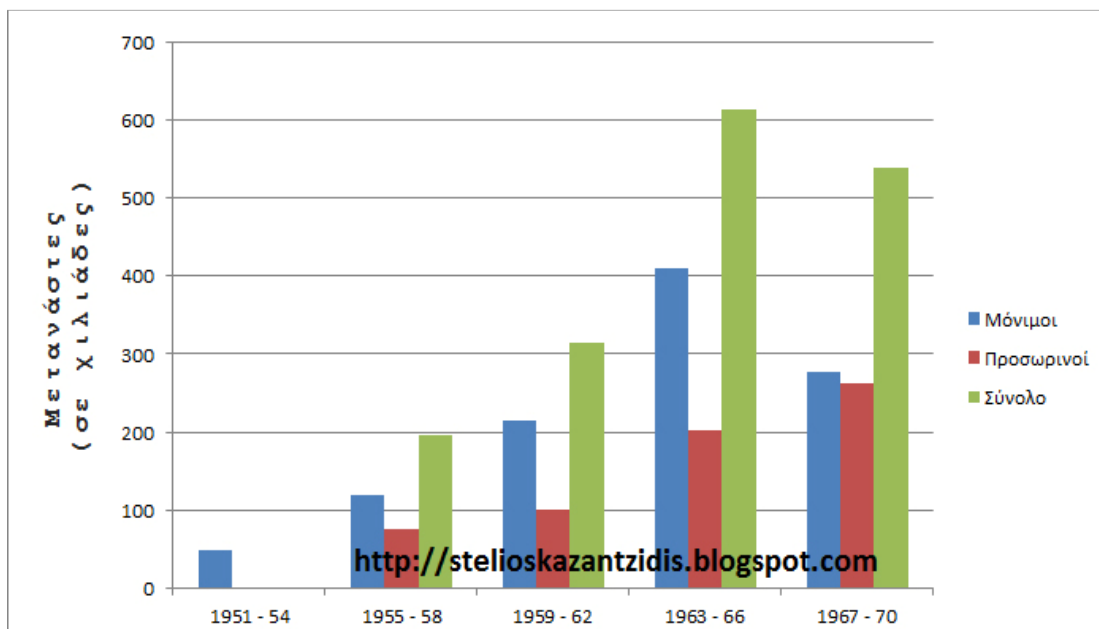
⁷ Α.Meueler (επιμ. έκδ.) Unterentwicklung, Hamburg 1974, Σ. Μπαμπανάση-Κ. Σούλα, η Ελλάδα στην περιφέρεια των αναπτυσσόμενων χωρών, Αθήνα 1976 σελ. 92 κ.εφ. ακόμη Η. Ηλιού - Κ. Χατζηαργύρη, Ν. Πανούση, Πολυεθνικά Υπερμονοπώλια, Αθήνα 1973 σελ. 403 κ.εφ. για νεότερα Γ. Σαρηγιάννης, Αθήνα ...οπ. παρ. σελ. 177 κ.εφ.

Εικόνα 22. Επιβίβαση στο πλοίο «Πατρίς» για την Αυστραλία.
Foto 22. Embarkation on the boat “Patris” (= “Fatherland”...).

Εικόνα 23. Επιβίβαση στα τρέινα για την Γερμανία. Όλες οι παραγωγικές ηλικίες της ελληνικής υπαίθρου.
Foto 23. Getting in the trains to go to Germany. All the productive population of rural Greece.

Εικόνα 24. Ένας από τους πίνακες των μεταναστεύσεων, κανένας όμως δεν είναι απόλυτα αξιόπιστος.
Foto 24. A diagramme showing immigration in time. These data are not completely reliable.

Στα πλαίσια αυτά, ο ορεινός χώρος είχε απογυμνωθεί, όχι μόνο αριθμητικά από τον πληθυσμό του, αλλά και οι εναπομείναντες ήταν μεγάλες μη παραγωγικές ηλικίες και μικρά παιδιά που τα εμπιστεύθηκαν οι γονείς τους στους παππούδες και γιαγιάδες τους μέχρι αυτοί να εγκατασταθούν μόνιμα στην Γερμανία και το Βέλγιο ή την Αθήνα.

Οι χωροταξικές μελέτες.

Το πρόβλημα της ελληνικής υπαίθρου ήταν πλέον έντονο, και η αρθρογραφία σ' αυτό το θέμα συνεχής τόσο στον ημερήσιο όσο και στον επιστημονικό τύπο, με προεξάρχοντες αφ' ενός τον Γ. Αναϊρούση, την Φ. Σωτηράκη, τον Νίκο και την Δήμητρα Κατοχιανού κ.α. κυρίως από το ΚΕΠΕ, και αφ' ετέρου τον Α. Αραβαντινό⁸ ο οποίος με τον Π. Λουκάκη και τους συνεργάτες του είχαν εκπονήσει τότε την χωροταξική μελέτη Ηλείας, τον Αριστομένη

⁸ Α.Αραβαντινός, Πολεοδομικός Σχεδιασμός, Αθήνα 1977, όπου και πλούσια βιβλιογραφία

Προβλεγγίω, τον Γιάννη Τομπρογιάννη κ.α. ενώ από την επίσημη ΕΔΑ εκφραστής της ήταν ο βουλευτής της Νίκος Κιτσίκης, και άλλα στελέχη της, τεχνικοί και οικονομολόγοι⁹. Από την άλλη μεριά, το Δημόσιο, είχε αρχίσει να αναθέτει μελέτες ρυθμιστικών σχεδίων και χωροταξίας ευρύτερων περιοχών¹⁰.

Το 1960 ιδρύεται το «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών» στο οποίο τέθηκε επικεφαλής ο Ανδρέας Παπανδρέου μετακληθείς από τον ίδιο τον τότε πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή, το μετέπειτα ΚΕΠΕ, ιδρύονται από τον τότε Υπουργό Συντονισμού Ιωάννη Μπούτο (υπουργός 1961-1963) οι Υπηρεσίες Περιφερειακής Αναπτύξεως Ηπείρου, Πελοποννήσου, Θεσσαλίας και Κρήτης (ΥΠΑΠ, ΥΠΑΗ, ΥΠΑΘ και ΥΠΑΚ). Στα πλαίσια αυτά, το Υπουργείο Συντονισμού ήρθε σε επαφή με τον Καθηγητή Αντώνιο Κριεζή της τότε Έδρας Πολεοδομίας και με την βοήθεια ειδικά του τότε Διευθυντή της Υπηρεσίας Περιφερειακής Αναπτύξεως Πελοποννήσου (ΥΠΑΠ) Αντώνη Καρρά (ο Α. Καρράς το 1967 παραιτήθηκε από το Υπουργείο και εργάστηκε στο Σπουδαστήριο, ενώ αργότερα μετά την απόλυση του Κριεζή από την Χούντα, διέφυγε στην Ιταλία) και του στελέχους του Υπουργείου, Στάμου Βαγιανού, εκπονήθηκαν τρεις διπλωματικές εργασίες από τελειόφοιτους σπουδαστές της Αρχιτεκτονικής¹¹, στην πορεία των οποίων διατυπώθηκαν από τον Κριεζή οι θεωρητικές Αρχές του εγχειρήματος. Οι Αρχές αυτές, μαζί με τις διπλωματικές εργασίες ανακοινώθηκαν από τον Κριεζή στο VII Συνέδριο της UIA στην Αβάνα της Κούβας το 1963 με θέμα «Αρχιτεκτονική στις υπανάπτυκτες χώρες»¹². Στην συνέχεια εκπονήθηκε ακόμη μια διπλωματική για την Κρήτη¹³. Από τις διπλωματικές αυτές εργασίες προέρχονται οι πίνακες 43, 49-52 και 59 της παρούσης. Στην συνέχεια, η ΥΠΑΠ, ιδρύει τμήμα της στο Γύθειο όπου εργάζονται ορισμένοι από τους φοιτητές των διπλωματικών που αναφέρθηκαν αλλά και άλλοι συμφοιτητές τους, αρχιτέκτονες πλέον όλοι, με αντικείμενο την χωροταξική μελέτη Λακωνίας και την μελέτη ενός τοπικού κέντρου της, της Σκάλας Λακωνίας (1964), οι μελέτες αυτές έγιναν με την άτυπη παρακολούθηση και καθοδήγηση της Έδρας Πολεοδομίας από τον καθηγητή Κριεζή και τους στενούς του συνεργάτες Παύλο Λουκάκη, Λουδοβίκο Βασενχόβεν και Αθανάσιο Αραβαντινό.

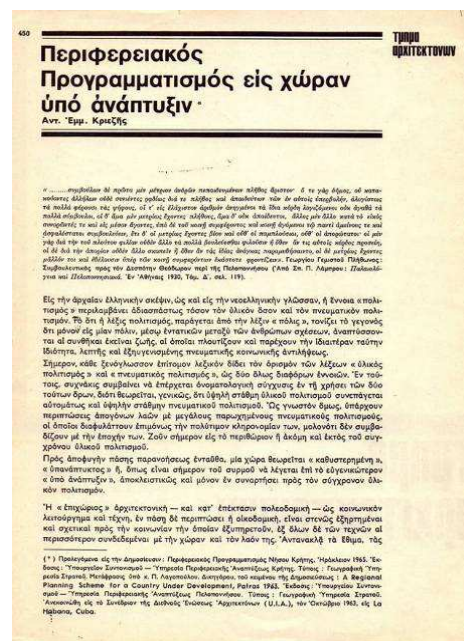
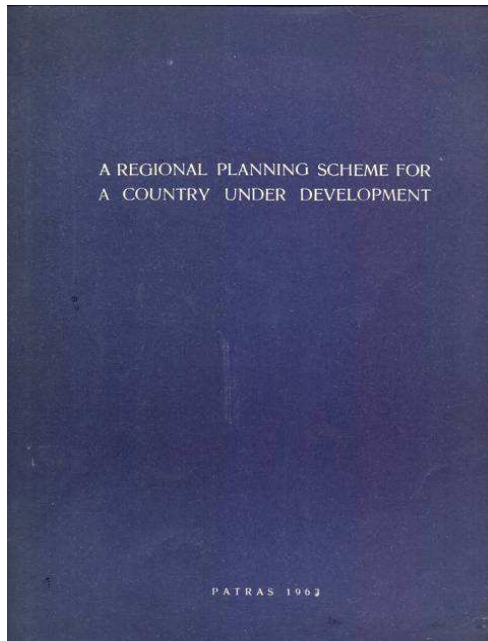
⁹ Βλ. γενικά, και με αναλυτική βιβλιογραφία στο Γ. Σαρηγιάννης «Η Αριστερή Ιδεολογία στην Πολεοδομία στην Ελλάδα», Μέρος Β και Γ. και «Ιδεολογία και Πολεοδομία», και τα δύο ανηρημένα στο www.GreekArchitects.gr (ημερ. ανάρτησης 24.1.2013 και 25.1.2014 αντίστοιχα).

¹⁰ Βλ. το αφιέρωμα του περιοδικού «Αρχιτεκτονικά Θέματα» με θέμα «η ρύθμιση του χώρου στην Ελλάδα» (τ. 11/1977) καθώς και τα Δελτία του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων της εποχής εκείνης. Επίσης, Γ. Σαρηγιάννης, Αριστερή Ιδεολογία στην Πολεοδομία στην Ελλάδα, Μέρος Β. στο www.GreekArchitects.gr ανάρτηση 24.1.2013

¹¹ Διπλωματικές εργασίες Πελοποννήσου, Ευβοίας, και Ηπείρου (φοιτητές Χ. Αραμπατζή, Μ. Γαρούφαλος Ε. Γεραβέλη Σ. Γκαμήλη Ο. Ζαβερδινού, Κ. Ζούνης, Υ. Θεοχαρίδου, Φ. Καραγιάννη, Σ. Κατσαδήμα, Μ. Μαντουβάλου, Α. Παπαζώη, Δ. Παπαϊωάννου, Ω. Προκοπίου, Γ. Σκοτίδας, Ι. Τσίμας, Χ. Τσιριμονάκης, Μ.Χαΐδου), 1963. Το 1964 εκπονήθηκε άλλη μία για την Κρήτη (φοιτητές Σ. Αγγελετόπουλος, Ε. Γριτσοπούλου, Κ. Θεολογίδου, Β. Κατσαρού, Β. Κωνσταντοπούλος, Μ. Λυγιδάκη, Α. Μαυροδήμου, Α. Μωραΐτου, Ν. Παπαϊωάννου, Α. Τσανάκα).

¹² A Regional Planning Scheme for a Country under Development, Patras 1963, αναδημοσιευμένο στα ελληνικά ως Αντ. Κριεζής, Περιφερειακός Προγραμματισμός εις χώραν υπό ανάπτυξιν, Τεχνικά Χρονικά 2/66

¹³ Δημοσιεύθηκε ως «Προγραμματισμός νήσου Κρήτης», Ηράκλειον 1965.

Εικόνα 25. Οι θεωρητικές Αρχές όπως διατυπώθηκαν από τον Κριεζή στο Συνέδριο της UIA στην Αβάνα (1963) 26. η ελληνική δημοσίευσή τους στα Τεχνικά Χρονικά (1966).

Foto 25. theoretical principles of Regional Planning as formulated by Prof. Kriessis in the UIA Congress in La Habana (1963). Foto 26. As published (in greek) in the Technical Chronicles (1966).

Το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών.

Το 1965, μετά τους καταστροφικούς σεισμούς που έπληξαν την Πελοπόννησο η ΥΠΑΠ προτίθεται να αναθέσει στην Έδρα την εκπόνηση χωροταξικής μελέτης αναδιάρθρωσης του πληγέντος οικιστικού δικτύου της. Για τον σκοπό αυτό ο Α. Κριεζής ιδρύει το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, ως ανεξάρτητο δημόσιο ερευνητικό φορέα με αντικείμενό του την εκπόνηση προτύπων μελετών για λογαριασμό του ελληνικού Δημοσίου. Στο Σπουδαστήριο, εργάζονταν αμισθεί μεν ο καθηγητής, με συμβατικούς δε μισθούς στελέχη της Έδρας και εξωτερικοί συνεργάτες τόσο ελεύθεροι επαγγελματίες όσο και στελέχη άλλων Σχολών και Πανεπιστημίων. Το εγχείρημα προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τον τότε Πρύτανη και από το καθηγητικό κατεστημένο, που έπαιρνε αναθέσεις μελετών προσωπικά, τις οποίες εκπονούσαν στα ιδιωτικά τους γραφεία, ή στα Εργαστήριά τους στο Πολυτεχνείο. (γι' αυτό και ο Κριεζής δεν το ονόμασε «Εργαστήριο» αλλά «Σπουδαστήριο»). Παρ' όλες τις αντιδράσεις της Συγκλήτου, με την αρβανίτικη επιμονή του Κριεζή, (η οικογένεια των Κριεζήδων ήταν αρβανίτικη/υδραϊκή και με ρίζες τα «Κριεζά» στην Εύβοια –Κρυε, Κεφαλή, (=ηγέτης) και +zi, μαύρος, Μαυροκέφαλος¹⁴) το Σπουδαστήριο ιδρύεται το 1965, και αναλαμβάνει αρχικά την μελέτη των πληγέντων Νομών και στην συνέχεια όλης της Πελοποννήσου. Εικάζεται ότι η απόλυση του Κριεζή από την Δικτατορία ως «κομμουνιστού», έγινε γι' αυτόν τον λόγο, ο τότε Πρύτανης του είχε πει ανοιχτά «*Αντωνάκη, γιατί δεν κάνεις και σύ ένα ιδιωτικό γραφείο όπως όλοι μας να πάρεις την δουλειά, και χαλάς την πιάτσα!*»).

Δυστυχώς η ...προσαρμοστικότητα τόσο του παλαιού καθηγητικού κατεστημένου όσο και του νεότερου που προέκυψε από τον Νόμο 1268/82 έκανε θαύματα πάλι: τα περισσότερα (όχι όλα, αλλά τα περισσότερα...) εργαστήρια των Πολυτεχνείων μας, λειτουργούν ως

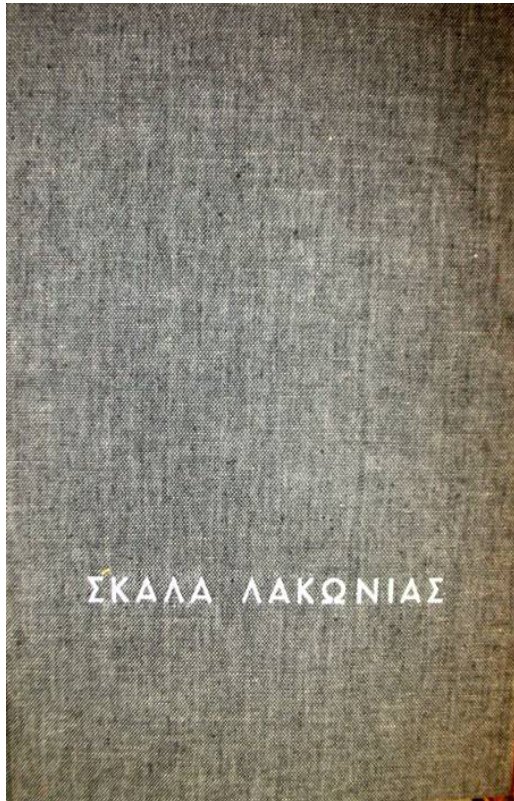
¹⁴ Δημ. Σταματόπουλος, Ελληνικά επώνυμα από αρβανίτικα παρατσούκλια, στο <https://sites.google.com/site/.../ellenika-eponyma-apo-arbanitika-paratsotyklia>

ιδιωτικά γραφεία καθηγητών, και μάλιστα με δωρεάν χώρους, φως, νερό και τηλέφωνο, στα οποία εργάζονται κάτω από μάλλον ή ήττον απaráδεκτες εργασιακές συνθήκες νεαροί απόφοιτοι και υποψήφιοι διδάκτορες με το δέλεαρ της διδακτορικής ή της μελλοντικής πρόσληψής τους...¹⁵ Πολύ αργότερα, και με πολλές αντιδράσεις, αποφασίστηκε από την Σύγκλητο τα ερευνητικά προγράμματα να δίνουν ένα ποσοστό (νομίζω 10%) στο Ίδρυμα για ενίσχυση της μη αμειβόμενης έρευνας

Στο Σπουδαστήριο εκπονήθηκαν πολλές πολεοδομικές και χωροταξικές μελέτες. Μετά την απόλυση του Κριεζή από την Χούντα, το 1968, το έργο του συνέχισε ο διάδοχός του καθηγητής Α. Αραβαντινός, στην συνέχεια ο γράφων από το 1994 ως το 2007 και στην συνέχεια ο Κ. Σερράος, όλοι στα ίδια πλαίσια και με τους ίδιους στόχους της «πολιτικής Κριεζή» (το Σπουδαστήριο, ως ανεξάρτητος δημόσιος ερευνητικός φορέας). Ήδη όμως μετά το 2000 δεν δινόταν αναθέσεις δημοσίου στο ΣΠΕ και υπολειπεται και στους επόμενους Διευθυντές του σε αντίθεση με άλλα εργαστήρια που εργάζονται σε άλλα πλαίσια με δημόσιες και ιδιωτικές αναθέσεις. Πρέπει για την Ιστορία να τονιστεί ακόμη η συμβολή του Σπουδαστηρίου, όχι μόνο στις ερευνητικές μελέτες, αλλά και στην Εκπαίδευση, δεδομένου ότι τα αποτελέσματά του διοχετεύονταν στην εκπαιδευτική διαδικασία της Έδρας και στην συνέχεια του Τομέα.

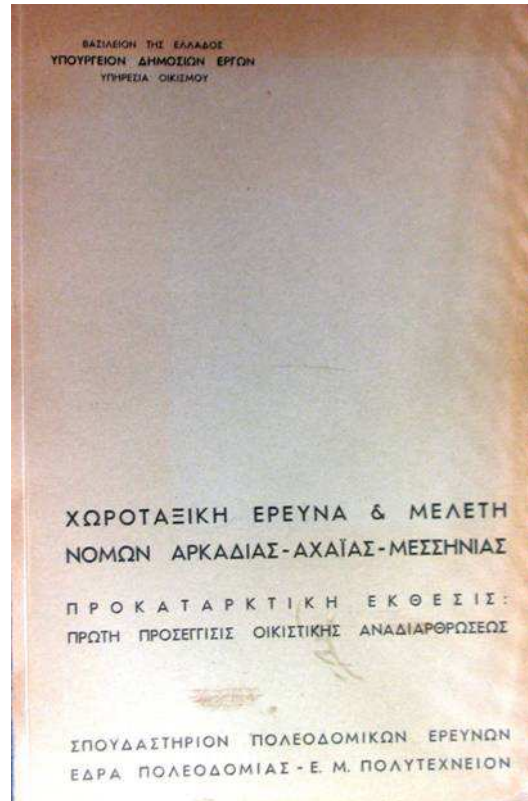
Στα πλαίσια αυτά, εκπονήθηκαν αρχικά ως «κλιμάκιο» της ΥΠΑΠ στο Γύθειο από 4 αρχιτέκτονες, που ως φοιτητές είχαν μετάσχει στην εκπόνηση της διπλωματικής Πελοποννήσου (Χ. Αραμπατζή, Ο. Ζαβερδινού, Υ. Θεοχαρίδου, Μ. Μαντουβάλου), και μερικούς ακόμη συμφοιτητές τους το Καλοκαίρι του 1963 ως κλιμάκιο της ΥΠΑΠ και ολοκληρώθηκε και δημοσιεύθηκε στο Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών το 1966. Είχε στο μεταξύ προηγηθεί και ολοκληρώθηκε παράλληλα η χωροταξική μελέτη Λακωνίας από κλιμάκιο των παραπάνω.

¹⁵ βλ. για το θέμα που είχε προκύψει στο ΑΠΘ όπου καθηγητές είχαν καταλάβει χώρους του Πανεπιστημίου για τα «Ερευνητικά» εργαστήριά τους Γ. Σαρηγιάννης, «όταν τα Πανεπιστήμια γίνονται μαγαζάκια» Ελευθεροτυπία, 28.3.1994, του ίδιου «Έρευνα και ΑΕΙ, κακή χρήση ενός σωστού θεσμού» Ελευθεροτυπία 29.9.1994, του ίδιου «Πανεπιστήμια σε κατεύθυνση ιδιωτικής επιχείρησης», Ελευθεροτυπία 13.8.1996, και αλληλογραφία στο θέμα: Ελευθεροτυπία 5.5.94 και Το Βήμα 3.10.96 και 15.12.96.

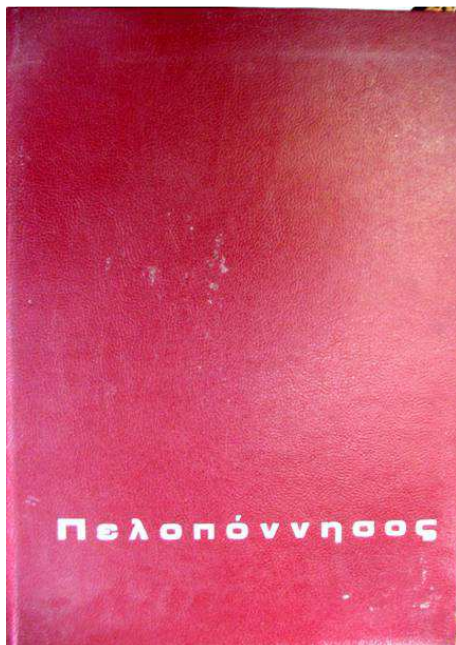
Εικόνα 27. Η μελέτη Σκάλας Λακωνίας,

Foto 27. the project of Skala , Lakonia.

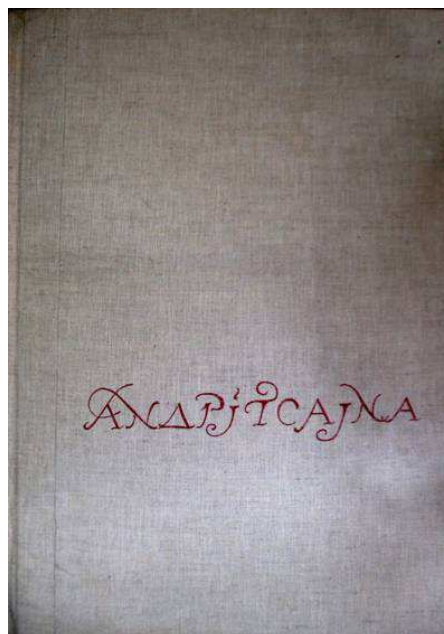

Εικόνα 28. Η πρώτη φάση για την Πελοπόννησο, μελέτη μόνον των σεισμοπλήκτων Νομών, για λογαριασμό του Υπουργείου Δημοσίων Έργων .

Foto 28. the first phase of the project of Peloponnese, concerning the three earthquake stricken prefectures, commissioned by the Ministry of Public Works.

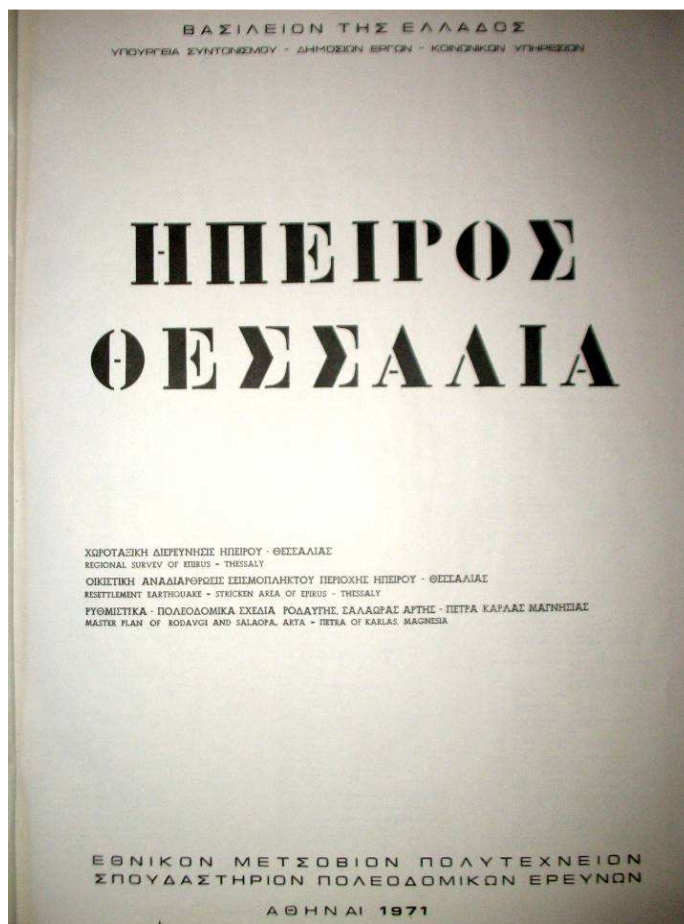

Εικόνα 29. Η τελική φάση, μελέτη ολόκληρης της Πελοποννήσου
Foto 29. The complete project of Peloponnese.

Εικόνα 30. Η μελέτη για την Ανδρίτσαινα.
Foto 30. The project of Andritsaina

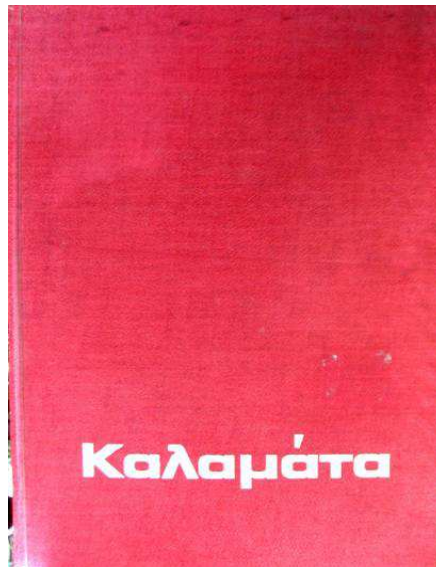
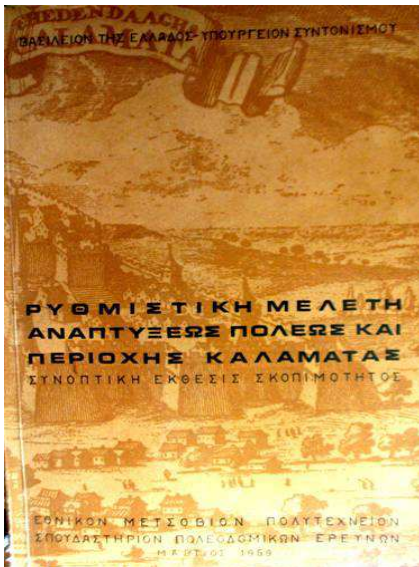
Παράλληλα ανατέθηκαν από το ΤΕΕ στα δύο Πολυτεχνεία, στο μεν Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ η μελέτη για την Ανδρίτσεινα, στην δε Πολυτεχνική Σχολή της Θεσσαλονίκης στην αντίστοιχη Έδρα για την Σκόπελο η οποία επίσης είχε πληγεί από τους σεισμούς του 1965 αλλά δεν δημοσιεύθηκε ποτέ τίποτα, και κανείς δεν ξέρει την τύχη της.

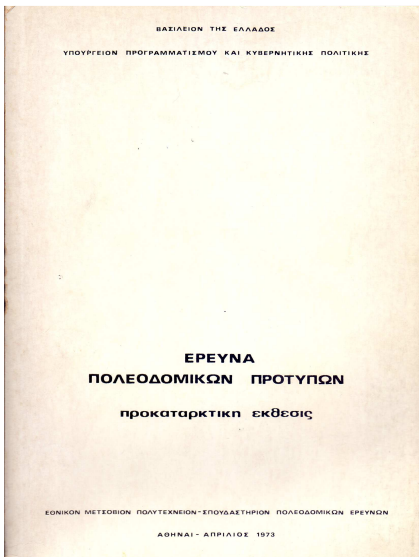
Εικόνα 31. Η μελέτη για τις σεισμόπληκτες περιοχές Ηπείρου και Θεσσαλίας.
Foto 31. The project for the earthquake stricken areas of Epirus and Thessaly.

Το 1967 νέοι σεισμοί πλήττουν την Ήπειρο και την Θεσσαλία, και ανατίθεται στο Σπουδαστήριο η μελέτη χωροταξικής αναδιάρθρωσης της σεισμοπλήκτου περιοχής. Στο μεταξύ απολύεται από την Χούντα ο καθηγητής Κριεζής (Ανοιξη του 1968) και αναλαμβάνει το 1969 στην θέση του ο Α. Αραβαντινός, ο οποίος συνεχίζει την πολιτική Κριεζή, περαιώνοντας την μελέτη για την Ήπειρο - Θεσσαλία και εκπονώντας την μελέτη της Καλαμάτας. Μετά την Μεταπολίτευση, εκπονούνται με επικεφαλής τον καθηγητή Α. Αραβαντινό οι μελέτες για το Εμπορικό Τρίγωνο Αθηνών(1989) και η μελέτη για τις παράδιες χρήσεις στο κύριο οδικό δίκτυο (1995), πάντα στα ίδια πλαίσια της πολιτικής Κριεζή.

Από τις νεώτερες μπορούμε να σημειώσουμε την καταγραφή των προσφυγικών εγκαταστάσεων στο Λεκανοπέδιο Αθηνών για λογαριασμό του ΥΠΠΟ (2006) και την κήρυξη της Κύμης ως παραδοσιακού οικισμού για λογαριασμό του Δήμου Κύμης (2006 κ.εφ., δημοσιεύθηκε το ΠΔ το 2012) οι τελευταίες χωρίς καμμία χρηματοδότηση, με εθελοντική εργασία (Διευθυντής Σπουδαστηρίου Γ.Σαρηγιάννης).

Εικόνα 32, Εικόνα 33. Η μελέτη για το Ρυθμιστικό Σχέδιο Καλαμάτας, 1969, (Διευθυντής Α.Αραβαντινός) Foto 32, Foto 33. Master Plan of Kalamata , 1969 (director prof. A.Aravantinos)

ΕΡΕΥΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ

Η έρευνα διεξήχθη από το Σπουδατήριο Πόλεοδομικών Προτύπων
 με αριθμό 101-9-1977 Α.Π.17139.26.514 στους 'Τομείς' που ακολουθούν:

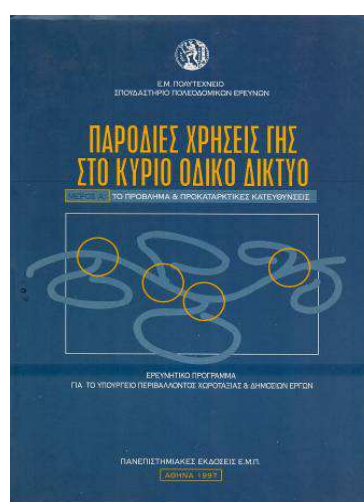
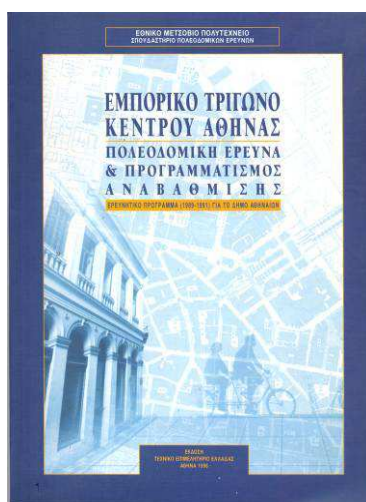
Ποιοτικοί Τόμοι:	
A-Επιστημονικό Στοιχείο	
1. Θεωρητική Έννοια του Προτύπου	Α.1.Πολιτισμικό, Αρχιτεκτονικό, Βιολογικό, Ε.Κ.Π.
2. Έννοια ή Συναρτήση της Έννοιας στην Πόλη	Α.2.Παραδοσιακή ή Σύγχρονη
3. Ορισμός του Προτύπου	Α.3.Πολεοδομική ή Κοινωνική
B-Εφαρμογή - Πολυμεθελή Πολυτέλεια	
4. Πολεοδομία	Α.4.Παραδοσιακή ή Σύγχρονη
5. Χωροταξία	Α.5.Πολεοδομική ή Κοινωνική
6. Στοιχεία του Προτύπου	Α.6.Πολεοδομική ή Κοινωνική
7. Πλαίσιο	Α.7.Πολεοδομική ή Κοινωνική
8. Ορισμός	Α.8.Πολεοδομική ή Κοινωνική
9. Περιγραφή	Α.9.Πολεοδομική ή Κοινωνική
10. Αξιολογική Επιστημονική	Α.10.Πολεοδομική ή Κοινωνική
11. Στοιχεία του Προτύπου	Α.11.Πολεοδομική ή Κοινωνική
12. Κοινωνική Πολυτέλεια	Α.12.Πολεοδομική ή Κοινωνική
13. Χωροταξία	Α.13.Πολεοδομική ή Κοινωνική
14. Πολεοδομία	Α.14.Πολεοδομική ή Κοινωνική
15. Κοινωνική Πολυτέλεια	Α.15.Πολεοδομική ή Κοινωνική
16. Πολεοδομία	Α.16.Πολεοδομική ή Κοινωνική
17. Κοινωνική Πολυτέλεια	Α.17.Πολεοδομική ή Κοινωνική

Η έρευνα διεξήχθη από το Σπουδατήριο Πόλεοδομικών Προτύπων με την επιμέλεια του Διευθυντή Α.Αραβαντινός, Συντονιστή Γ.Σαρηγιάννη, Βοηθού (μετέπειτα Επιμελητή) ΕΜΠ. Η έρευνα περιλάμβανε 16 τομείς. Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ακόμη σε χρήση από το Δημόσιο, άλλα στην αρχική τους μορφή και άλλα επικαιροποιημένα.

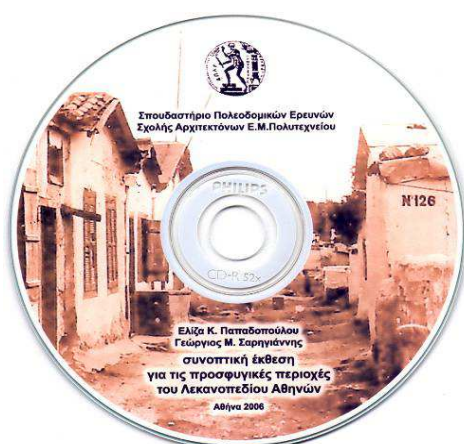
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σπουδατήριο Πόλεοδομικών Προτύπων, Αθήνα, 1973.
 Το βιβλίο αποτελείται από 150 σελίδες.
 Ο εκδόστης Πόλεοδομικών Προτύπων Ε.Κ.Π. 1977.

33α,β. Έρευνα Πολεοδομικών Προτύπων, 1973-1977, Επιστημονικός υπεύθυνος καθηγητής Α.Αραβαντινός, συντονιστής Γ.Σαρηγιάννης, βοηθός (μετέπειτα επιμελητής) ΕΜΠ. Η έρευνα περιλάμβανε 16 τομείους έρευνες προτύπων : θεωρητική έννοια του προτύπου, έννοια και λειτουργία της πόλεως, ταξινόμηση ελληνικών οικισμών, κατοικία, εμπόριο, κρατική λειτουργία, γραφεία, εκπαίδευση, πνευματικές δραστηριότητες, αθλητικές εγκαταστάσεις, αστικές μεταφορές, κοινωνική πρόνοια-περίθαλψη, βιομηχανία, τουρισμός, αστική ρύπανση, δίκτυα αστικής υποδομής και εκπονήθηκε από συνολικά 22 συνεργάτες. Τα αποτελέσματα της Έρευνας, είναι ακόμη σε χρήση από το Δημόσιο, άλλα στην αρχική τους μορφή και άλλα επικαιροποιημένα.

33a.,b. Urban Standards Research Programme, 1973-1977. Scientific supervisor Prof. A.Aravantinos, coordinator G.Sariyannis, assistant (and then lecturer) NTUA. The Research Programme consisted of 16 categories of urban standards: theoretical conception of “Standards” the concept and the function of the City, classification of greek settlements, housing, commerce, administration, offices, cultural activities, athletic establishments, urban transport, social and health services, industry, tourism, urban pollution , urban infrastructure networks, It was conducted by 22 contributors. The results of this Research Programme are still in use by the Public Administration, part of them in the original form and others after being updated.

Εικόνα 34, Εικόνα 35. Νεώτερες μελέτες του Σπουδαστηρίου (Διευθυντής του, Αθ. Αραβαντινός)
Foto 34, Foto 35. More recent projects of the Town Research Centre (director prof. A. Aravantinos)

Εικόνα 36. Προσφυγικές εγκαταστάσεις Λεκανοπεδίου Αθηνών (2006)
Foto 36. Refugees settlement in Athens (2006, director G.Sariyannis).

Εικόνα 37. παραδοσιακός οικισμός Κύμης (2007).
Foto 37. The traditional settlement of Kymh (2007, director G.Sariyannis).

Η χωροταξική διάρθρωση.

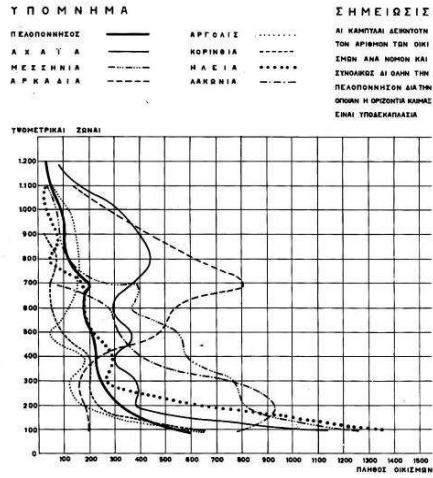
Η χωροταξική διάρθρωση του ορεινού όγκου της χώρας, αποτελείτο από ορισμένες ιστορικές πόλεις που λόγω μεγέθους και θέσης συγκρατούσαν κάποιον πληθυσμό, όλα όμως τα υπόλοιπα χωριά, ήταν κάτω από 200 κατοίκους, στην πλειοψηφία τους και κάτω από 50, απομονωμένα, χωρίς οδικό δίκτυο, χωρίς εξυπηρετήσεις υγείας, πρόνοιας, εκπαίδευσης, πολλά και χωρίς ηλεκτρική ενέργεια, και χωρίς δημόσιες εξυπηρετήσεις.

Παράλληλα, το οδικό δίκτυο ήταν στο μεγαλύτερο μέρος του σε κακή κατάσταση, πολλά χωριά συνδέονταν με μη αμαξιτούς δρόμους και πάρα πολλές φορές αυτά ήταν απομονωμένα λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών (βροχές ή χιόνια).

Οι στόχοι των χωροταξικών αυτών μελετών, προέκυπταν ακριβώς από αυτά τα δεδομένα: διασπορά πληθυσμού με τραυματισμένες πυραμίδες ηλικιών στον ορεινό χώρο, απομόνωσής του, και αδυναμία εξυπηρέτησής του.

ΠΙΝΑΞ 2

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΚΑΤΑ ΥΨΟΜΕΤΡΙΚΑΣ ΖΩΝΑΣ

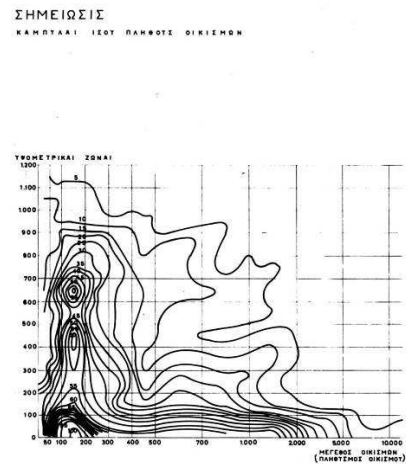

Εικόνα 38. οικισμοί ανά υψόμετρο.

Foto 38. Ranking of settlements by altitude

ΠΙΝΑΞ 3

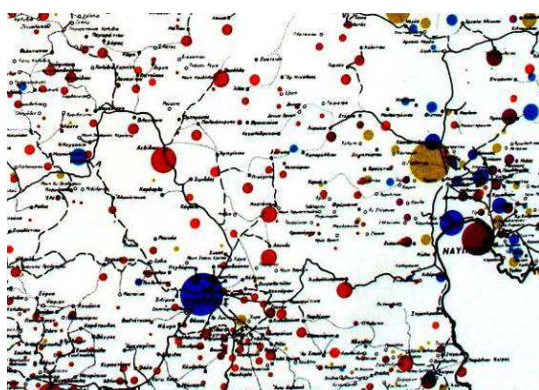
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΑΝΑ ΥΨΟΜΕΤΡΙΚΑΣ ΖΩΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑ ΜΕΓΕΘΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Εικόνα 39. κατανομή οικισμών κατά μέγεθος και υψόμετρο.

Foto 39. Distribution of settlement by size and altitude

Κατανομή οικισμών κατά υψομετρικές ζώνες και μέγεθος οικισμού. Παρατηρούμε ότι σε όλες τις περιοχές, το μεγάλο πλήθος των οικισμών είναι στις πεδινές περιοχές, προφανώς στα ημιορεινά και ορεινά το πλήθος μετατοπίζεται ανάλογα, στο σύνολο όμως της Πελοποννήσου μεταβάλλεται ομαλά (μειώνονται με το υψόμετρο), ενώ παράλληλα όσο αυξάνει το ύψος, μειώνονται τα μεγέθη των οικισμών. Στο δεύτερο διάγραμμα φαίνονται οι πυκνώσεις σχετικά με υψόμετρο και μέγεθος οικισμού: έχουμε μεγάλο αριθμό οικισμών από 50-300 κατοίκους που συγκεντρώνεται α. στα πεδινά, β. μεταξύ 400 και 500 μέτρων και γ. μεταξύ 660 και 700 (κυρίως λόγω Αρκαδίας). Φαίνεται επίσης ότι οι μεγάλοι οικισμοί είναι σε υψόμετρα έως 100 μέτρων. (πλην της Τρίπολης, συνήθως είναι παράλιοι).

Εικόνα 40. μεταβολή πληθυσμού οικισμών –Αρκαδία.
Εικόνα 40. Changes of the population of settlement in Arcadia.

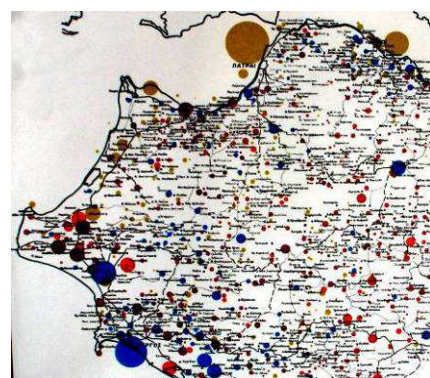
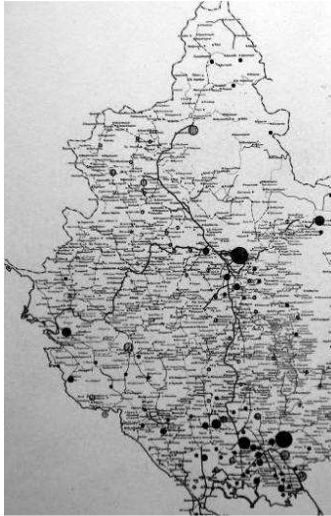

Foto 41. μεταβολή πληθυσμού οικισμών Αχαΐας.
Foto 41. Changes of the population of settlement in Achaia

Μεγέθη και μεταβολή οικισμών στην κεντρική ορεινή Πελοπόννησο, Αρκαδία. Σχεδόν όλη η περιοχή της Αρκαδίας πλην της Τρίπολης (κυανό χρώμα) έχει μειούμενο

πληθυσμό ερυθρό χρώμα). Στην Αχαΐα τα πράγματα είναι κάπως καλύτερα, κυρίως λόγω του πεδινού εδάφους και της καλλιέργειας των οπωροκηπευτικών

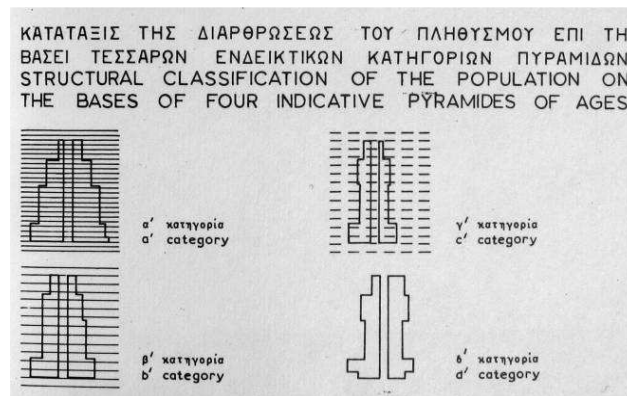
Εικόνα 42. μεταβολή πληθυσμού οικισμών στην Ηπειρο-Θεσσαλία
Foto 42. Changes of the population of settlement in Epirus-Thessalia

Εικόνα 43. Κεντρική Κρήτη, μεγέθη οικισμών και ρυθμός μεταβολής.
Foto 43. Size of settlements and changes of the population in central Crete

Μεταβολή πληθυσμού οικισμών στην Ήπειρο-Θεσσαλία Μεγέθη οικισμών και ρυθμός μεταβολής (με σκούρο χρώμα η μεγαλύτερη αύξηση) . Αύξηση έχουμε γύρω στις μεγάλες πόλεις (Αρτα, Γιάννενα, Μέτσοβο), αυτό δείχνει ότι όταν είναι κοντά κάποιο μεγάλο αστικό κέντρο, τότε και οι γύρω από αυτό οικισμοί επιβιώνουν και μάλιστα σε μεγάλες αποστάσεις 10-20 χιλ.

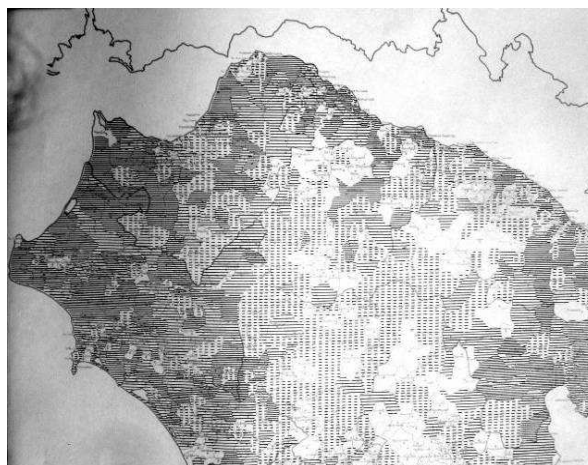
Μεταβολή πληθυσμού οικισμών στην Κρήτη Αύξηση έχουμε μόνο γύρω στο Ηράκλειο και στην παραγωγική πεδιάδα της Μεσσαράς (ερυθρό, μείωση, κυανό αύξηση), πρβλ. την περίπτωση Ηπείρου και Θεσσαλίας όπου παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο.

Εικόνα 44. χαρακτηριστικές πυραμίδες ηλικιών Πελοποννήσου
Foto 44. Structural classification of the population on the bases of four indicative pyramids of ages in Peloponnese

Εικόνα 45. Πελοπόννησος. Ποιότητα πυραμίδων ηλικιών
Foto 45. Peloponnese. Quality of pyramids of ages

Εικόνα 46. Αχαΐα, ποιότητα πυραμίδων ηλικιών
Foto 46. Achaia. Quality of pyramids of ages

Όπως είδαμε, η εξωτερική και η εσωτερική μετανάστευση, «τραυμάτισαν» τις πυραμίδες ηλικιών στην ελληνική ύπαιθρο, απογυμνώνοντας την από τις παραγωγικές ηλικίες με παράλληλη μείωση των γεννήσεων. Συμπερασματικά, σχεδιάζοντας στον χάρτη τους τέσσερεις τύπους πυραμίδων ηλικιών που είχαμε στην Πελοπόννησο (οι δύο πρώτες, αστική και αγροτική υγιείς, η τρίτη με έλλειψη παραγωγικών ηλικιών και η τέταρτη τραυματική, με έλλειψη παραγωγικών ηλικιών και περίσσεια μικρών παιδιών –όχι νεογέννητων- και υπερηλικών) έχομε μια πλήρη εικόνα της πληθυσμιακής κατάστασης του χώρου σύμφωνα με τις διαγραμμίσεις του πίνακα 7, όσο περισσότερο σκούρα είναι η περιοχή τόσο υγιέστερες είναι οι πυραμίδες της, η ορεινή κεντρική περιοχή Πελοποννήσου είναι «τραυματισμένη» παράλληλα, στην περιοχή Αχαΐας, ο πεδινός χώρος συγκρατεί ακόμη πληθυσμό, ο ορεινός όμως είναι επίσης τραυματισμένος.

Ως προς τα μεγέθη των οικισμών, οι συνέπειες είναι άμεσες, τόσο από την μείωση του παραγωγικού πληθυσμού, όσο και από την μεταλλαγή της παραγωγής, όπου δεν είναι πλέον βιώσιμες οι μικρές παραγωγικές – οικιακές μονάδες της παραδοσιακής ελληνικής υπαίθρου. Ενδεικτικά, για την ορεινή σεισμόπληκτο περιοχή της Ηπείρου και Θεσσαλίας¹⁶, καταγράφονται το 1966 ένα εξαιρετικά χαμηλό μέσο μέγεθος 211 κάτοικοι (μ.ο. Ηπείρου 343 κάτοικοι) με ελάχιστο τους 100 κατοίκους. Μεγάλοι οικισμοί άνω των 1000 κατοίκων σημειώνονται 4 επί συνόλου 424, κάτω των 200 κατοίκων 64,6% και κάτω των 50 κατοίκων 8,50 %. Ακόμη, σημειώνεται ότι στην κρίσιμη δεκαετία 1961-1971 η Ήπειρος είχε μείωση του πληθυσμού της κατά 12% ενώ ο μέσος όρος Ελλάδος είχε αύξηση 4,6 %.

Μελετώντας κανείς τις καταστάσεις αυτές μπορεί να σημειώσει τα ακόλουθα:

- οικισμοί κοντά σε δυναμικά ή έστω σχετικά δυναμικά αστικά κέντρα, διατηρούν ή και αυξάνουν τον πληθυσμό τους ακόμη και αν είναι ορεινοί οι οικισμοί.
- οικισμοί, μακριά από αστικά κέντρα χάνουν πληθυσμό, και αυτό παρατηρείται ακόμη και σε πεδινούς οικισμούς, αν και λιγότερο.

Είναι προφανή δύο συμπεράσματα: το ένα ότι αν η απόσταση από το κέντρο είναι τέτοια που να το καθιστά καθημερινά προσπελάσιμο, τότε οι οικισμοί λειτουργούν ως «προάστεια» των μεγάλων οικισμών-κέντρων. Το άλλο, ότι αν η παραγωγική βάση δεν είναι δυναμική, τότε οι οικισμοί φθίνουν, ακόμη και κοντά στο αστικό κέντρο,

¹⁶ Σπουδαστήριον Πολεοδομικών Ερευνών, Ηπειρος –Θεσσαλία, Αθήνα 1971.

χαρακτηριστικό παράδειγμα η Τρίπολη η οποία εκείνη την εποχή ήταν μια μικρή παρακαμάζουσα πόλη (το 1951 είχε 17.585 κατοίκους, και το 1961 μόλις 18.500 κατοίκους)

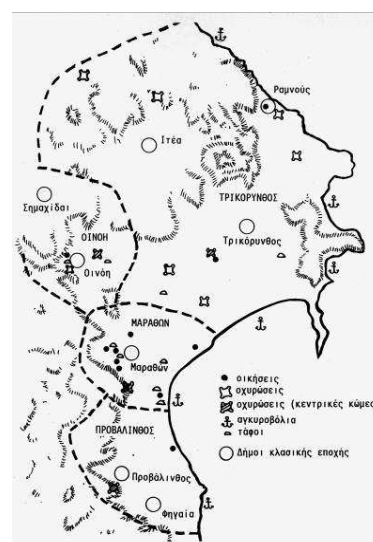
Συνένωση οικισμών ή πριμοδότηση «κέντρων».

Η κατεύθυνση, είχε ήδη δοθεί από τον Κριεζή στις τρεις διπλωματικές του 1963 : Ηπείρου, Ευβοίας και Πελοποννήσου και στην συνέχεια Κρήτης (1964) που αναφέρθηκαν, από ένα σύνολο 27 φοιτητών, και ήταν σε γενικές γραμμές «συνένωση οικισμών σε μεγάλα μεγέθη, που να μπορούν να εξοπλιστούν με εξυπηρετήσεις». Στο θεωρητικό κείμενό του¹⁷ ο Κριεζής ξεκινά με ένα κείμενο του Γεωργίου Γεμιστού-Πλήθωνος ο οποίος κινείται «στην μέση οδό», ούτε μεγάλοι αλλά ούτε και μικροί οικισμοί, και κλείνει με το γνωστό απόσπασμα του Θουκυδίδη για την συνένωση των κωμών της Αττικής από τον Θησέα.

Εικόνα 47. Η «αστικοποίηση του Θησέα», «η Αττική Δωδεκάπολις»

Foto 47. The Urbanisation of Theseus, the “dodecapolis” of Attica

Εικόνα 48. Μία από τις δώδεκα «πόλεις» ο Μαραθῶν.
Foto 48. One of the twelve “towns”, Marathon.

Εδώ όμως για τον Θησέα, πρέπει να σημειωθεί, ότι πρώτον η συνένωση αφορούσε τον δυναμικό και περιορισμένο χώρο της Αττικής και όχι απροσπέλαστους ορεινούς όγκους και δεύτερον, η συνένωση ή «συνοίκηση» όπως αναφέρεται, δεν σήμαινε τελικά αναγκαστική μετοίκηση από τους Δήμους στην Αθήνα : ακόμη και στα κλασσικά χρόνια, οι Δήμοι συγκρατούσαν τον πληθυσμό τους, και η «συνοίκηση» αφορούσε ουσιαστικά διοικητική ενοποίηση και όχι οικιστική¹⁸. Ας θυμηθούμε τον μεγαλύτερο τραπεζίτη των αρχαίων Αθηνών, τον Πασίωνα, ο οποίος ήταν δημότης και μόνιμος κάτοικος Αχαρνών¹⁹, όπως και πολλοί άλλοι επιφανείς Αθηναίοι πολίτες στις Αχαρνές και σε άλλους Δήμους της Αττικής (Ο Θουκυδίδης στον Δήμο Αλιμουσίων κ.α.).

Η κατεύθυνση ήταν σαφής: πριμοδοτούνται ορισμένοι οικισμοί ως «κέντρα» (θα λέγαμε τα «κεφαλοχώρια») και το πρόβλημα ήταν να καθοριστούν και να επιλεγούν αυτοί οι οικισμοί, στις δύο από τις διπλωματικές που αναφέραμε (Ηπειρος και Πελοπόννησος)

¹⁷ Α.Κριεζής, Περιφερειακός προγραμματισμός εις χώραν υπό ανάπτυξιν, Τεχνικά Χρονικά Επιστημονική Έκδοση, 2/1966

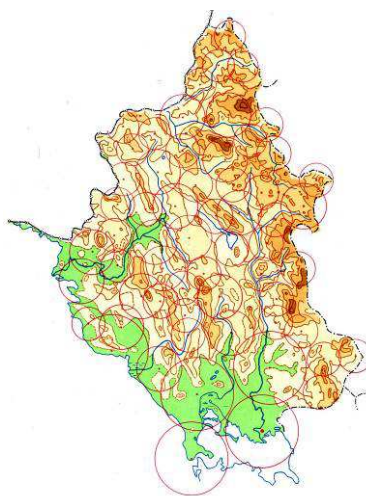
¹⁸ Γ.Σαρηγιάννης, η Πρωταρχική Αστικοποίηση στο ελλαδικό χώρο της 2ης π.Χ. χιλιετίας, Αθήνα 1993 (διατριβή επί Υψηγεία στο ΕΜΠ, 1983), του ίδιου, εισήγηση «Πόλη και ύπαιθρος στην Αττική, Αθήνα και Αχαρνάι. Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Οθωμανική περίοδος» στο 10ο Συμπόσιο Ιστορίας και Λαογραφίας Αττικής, Αχαρνάι 2011 (στα υπό έκδοση Πρακτικά).

¹⁹ Μαρία Πλάτωνος – Γιώτα, Αχαρνάι, εκδ. Δήμου Αχαρνών, Αχαρνάι 2004, σελ. 469-531.

επιλέχθηκαν οικισμοί που ως κέντρα θα κάλυπταν την περιοχή με αποστάσεις εξυπηρέτησης της ενδοχώρας τους από 3 έως 10 χιλιόμετρα.

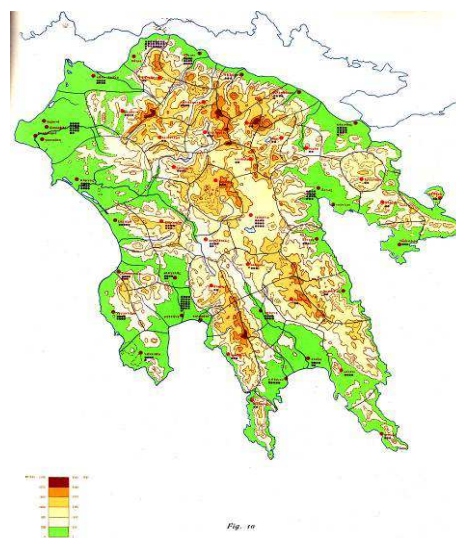
Εικόνα 49. Ήπειρος, υφιστάμενη διασπορά οικισμών
Foto 49. Epirus, existing scattering of settlements

Εικόνα 50. Ήπειρος, προτεινόμενα «κέντρα»
Foto 50. Epirus, proposed “centers”

Εικόνα 51. Πελοπόννησος, υφιστάμενη διασπορά οικισμών
Foto 51. Peloponnesse, existing scattering of settlements

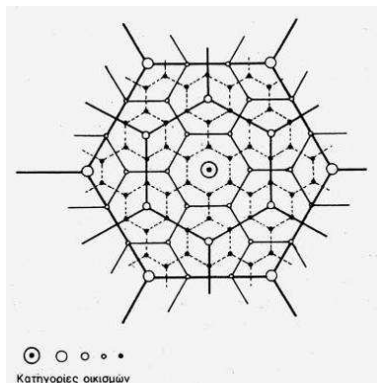

Εικόνα 52. Πελοπόννησος, προτεινόμενα κέντρα.
Foto 52. Peloponnesse, proposed “centers”

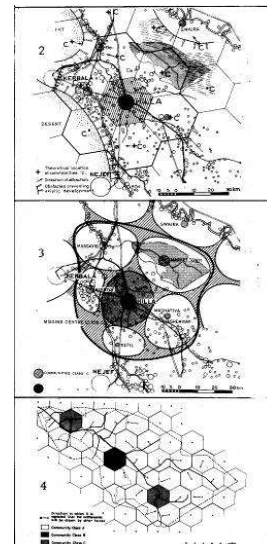
Το θεωρητικό υπόβαθρο μπορεί να αναζητηθεί στην γνωστή θεωρία του W. Christaller²⁰ ο οποίος μελέτησε τον πεδινό χώρο της νότιας Γερμανίας σύμφωνα με τον οποίο ο χώρος μπορεί να οργανωθεί με ιεραρχία οικισμών γύρω από έναν κεντρικό οικισμό, χωρίς όμως να προτείνει κατάργηση οικισμών. Μια από τις εφαρμογές της θεωρίας αυτής επιχειρήθηκε από τον Δοξιάδη για το Ιράκ το 1960²¹.

²⁰ W.Christaller, *die zentralen Orten in Süddeutschland*, Jena 1933, βλ. και Α. Αραβαντινός *Πολεοδομικός Σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα 1977 σελ. 33.

²¹ Αφιέρωμα του περιοδικού «Αρχιτεκτονική» τ.13 Ιαν.-Φεβρ. 1959

Εικόνα 53. Το σχέδιο του Christaller,
Foto 53. Christaller's proposal Δοξιάδη

Εικόνα 54. Η εφαρμογή του από τον
στην περιοχή Mussayib του Ιράκ
Foto 54. Application of Christaller's theory by
Doxiades in Mussayib, Iraq

Στο θεωρητικό κείμενο του Κριεζή, αναλύονται τα μειονεκτήματα που πηγάζουν από την διασπορά του πληθυσμού όπως η αδυναμία εξοπλισμού των οικισμών με εγκαταστάσεις εκπαίδευσης, υγείας και πρόνοιας, διοικητικών εξυπηρετήσεων κ.α. αλλά και η απομόνωσή τους από την κοινωνική ζωή η οποία υπάρχει στις πόλεις. Η πρόταση είναι να εξοπλιστούν μόνον τα «κέντρα» και οι λοιποί οικισμοί μόνον τους θα ενσωματωθούν στο σύστημα των κέντρων. Δεν προβλέπει βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών και εκτιμά ότι θα μπορούν οι παλιοί μικροί οικισμοί να χρησιμοποιηθούν είτε ως τουριστικά θέρετρα είτε ως «βάσεις» των γεωργοκτηνοτρόφων (αποθήκες, προσωρινή κατοίκηση σε εποχές συγκομιδής ή έντονης καλλιέργειας κλπ), και εδώ είναι το βασικό πρόβλημα. Στα πλαίσια λοιπόν αυτών των κατευθύνσεων –να επισημανθούν δηλαδή αυτά τα κέντρα, είχαν αφιερωθεί οι περισσότερες έρευνες πεδίου στις παραπάνω μελέτες.

Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι προσπάθειες ιεράρχησης των οικισμών με ενίσχυση «κέντρων» είναι μια κατεύθυνση η οποία συνεχώς επανέρχεται στην ελληνική χωροταξική πολιτική, θυμίζουμε τα ΚΕΠΑ, Κέντρα Εντατικής Περιφερειακής Ανάπτυξης και τα ΑΣΤΟΚ (Αστικά Οικιστικά Κέντρα) και ΑΓΡΟΚ (Αγροτικά Οικιστικά Κέντρα) του τέλους της δεκαετίας του '70, αλλά και μεταγενέστερες προτάσεις του τότε ΥΠΕΧΩΔΕ²², που όμως δεν είχαν τους προβληματισμούς του '60, περισσότερο διαμορφώνοντας τον χώρο με τεχνοκρατικά κριτήρια και που παρέμειναν «ασκήσεις επί χάρτου».

Εδώ θα πρέπει να κάνουμε μια παρένθεση: Ο ελληνικός χώρος τότε αποτελείτο από Κοινότητες (ή Δήμους ανάλογα με τον πληθυσμό τους) μικρής έκτασης, ουσιαστικά ήταν η παλαιά δομή επί βυζαντινής και οθωμανικής περιόδου, όπου ο οικισμός (έδρα Δήμου ή Κοινότητας) ήταν σε βαθιά απόσταση με το υποζύγιο από τον παραγωγικό χώρο του (χωράφια, δένδροφυτείες, αμπέλια, βοσκοτόπια κ.α.). Ο Καποδίστριας, στην προσπάθειά του να αποδυναμώσει τους αντιδραστικούς κοτζαμπάσηδες, υπολείμματα της φεουδαρχίας της οθωμανικής περιόδου, με το Ψήφισμα Ι. της 13.4.1828 και στην συνέχεια η Αντιβασιλεία με το Διάταγμα της 3/15 Απριλίου 1833 συνένωσαν τις

²² Περισσότερα, και βιβλιογραφία, στο Μηνάς Αγγελίδης Χωροταξικός σχεδιασμός, Αθήνα 1991, σελ. 175 κ.εφ.

κοινότητες σε Δήμους²³, η συνένωση αυτή έγινε φαίνεται με πολύ προσοχή και το αποτέλεσμα ήταν άριστο : οικισμοί που είχαν εξάρτηση από ένα κεφαλοχώρι, συγκροτήθηκαν γύρω από αυτό, αποτελώντας τον νέο «Δήμο». Τα όρια ήταν με προσοχή επιλεγμένα, ουσιαστικά ήταν τα από αιώνες φυσικά όρια των περιοχών (ποταμοί, κορυφογραμμές κλπ) και σίγουρα και ιστορικά στοιχεία. Με τον τρόπο αυτό οι τοπικοί δημογέροντες (κοτζαμπάσηδες) απογυμνώθηκαν από τις εξουσίες τους οι οποίες πέρασαν πλέον στον Δήμαρχο και τον Έπαρχο με ευρείες αρμοδιότητες και πόρους, όπως τα Δημοτικά Σχολεία, Τελωνεία κ.α.. Το 1911 ο Βενιζέλος, στην προσπάθεια εκσυγχρονισμού του ελληνικού Κράτους, με τον Νόμο ΔΝΖ /1911 διαλύει τους Δήμους και επαναφέρει τις προκαποδιστριακές οθωμανικές κοινότητες, αυτό δεν ήταν οπισθοδρόμηση, αντίθετα, ήταν πορεία προς συγκεντρωτικό κράτος δεδομένου ότι όλες οι «δημοτικές» πηγές δημοτικών εσόδων, δραστηριότητες και αρμοδιότητες (π.χ. Δημοτικά Σχολεία, Δημοτικά Τελωνεία, Λιμενικά τέλη, Δημοτικοί φόροι, χρηματοδότηση κ.α.) περνάν στην Κεντρική Εξουσία η οποία πλέον με αυτήν την διάρθρωση, ελέγχει τα πάντα και καθιστά την λεγόμενη «Τοπική Αυτοδιοίκηση» απλό κρατικό (και κομματικό) όργανό της²⁴.

Σημειώνουμε ότι στην δεκαετία της Μεταπολίτευσης και μετά (1974-1990 περίπου) έγινε μια άλλη στροφή της Ελληνική Διοίκηση, δίνοντας επί τέλους «αρμοδιότητες και πόρους» στους Δήμους, που ήταν ένα από τα πάγια αιτήματα της προδικτατορικής Αριστεράς. Μετέχοντας τότε στο ΤΕΕ σε Επιτροπές του, είχαμε εκφραστεί ομόφωνα θετικά για την παραχώρηση τέτοιων αρμοδιοτήτων η οποία μάλιστα «δοκιμαστικά» ξεκίνησε με την μεταφορά σε κάθε Δήμο των πολεοδομικών αρμοδιοτήτων, χωρίς έλεγχο από το Υπουργείο στην έκδοση αδειών και με υψηλό έλεγχο ο οποίος εξανεμιζόταν μέσα από πολιτικές και κομματικές σκοπιμότητες στην εκπόνηση σχεδίων πόλεως και ρυθμιστικών σχεδίων. Οφείλω όμως να ομολογήσω ότι δεν είχα λάβει σοβαρά υπ' όψιν μου ότι «νησίδες δημοκρατίας» μέσα στο Καπιταλιστικό Σύστημα δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν, και αυτό φάνηκε πολύ γρήγορα, όταν η «αποκέντρωση αρμοδιοτήτων» μεταλλάχτηκε σε «αποκέντρωση διαφθοράς», και μάλιστα μεγαλύτερης από πριν, μια και όπως είναι γνωστό οι «τοπικές κοινωνίες» είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένες και ευάλωτες με τοπικά ή μη συμφέροντα.

Τελικά, σήμερα, με τα Σχέδια (νέος) «Καποδιστριας» και τα σχέδια «Καλλικράτης» γίνεται μια ακόμη στροφή σε συγκεντροποίηση της Κρατικής Εξουσίας στην προσπάθεια να αποκλειστούν οι τοπικοί παράγοντες στην ανάληψη εξουσιών, και να περάσουν ολοκληρωτικά στις κομματικές διεργασίες των κομμάτων Εξουσίας : οι Δήμαρχοι, εκλέγονται τελικά από αγνώστους ψηφοφόρους, με απλή κομματική εντολή εκ των άνω. Σημειώνω για παράδειγμα, την συγκρότηση παρ' όλες τις έντονες αντιδράσεις των πολιτών, ενός γιγαντιαίου Καλλικρατικού Δήμου, (όνομα και μη χωριό!) από άσχετους και διαφορετικούς παραγωγικά και χωροταξικά Καποδιστριακούς Δήμους, όπου «επιτέλους» (!) την δεύτερη τετραετία εκλέχτηκε Δήμαρχος (οριακά μάλιστα, με πολλές διεργασίες ...) Περιφερειάρχης ο οποίος εγκατέλειψε το αξίωμα του Περιφερειάρχου και αυτουποβιβάστηκε σε Δήμαρχο, για να εξυπηρετήσει συμφέροντα καύσης απορριμάτων σε όφελος γερμανικής εταιρείας που συνδέεται με μεγαλοεργολάβους-κατόχους Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και άλλα πολλά και γνωστά...

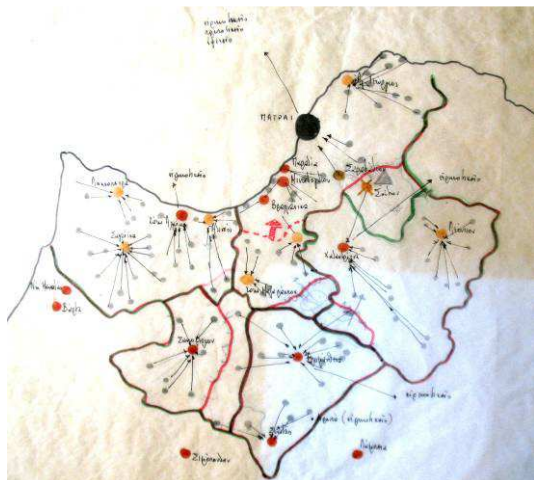
Επιστρέφοντας το 1960, στην έρευνα πεδίου που έγινε, από διαφορετικές ομάδες εργασίας σε διάφορα τμήματα των παραπάνω μελετών²⁵, το συμπέρασμα ήταν κοινό: οι Καποδιστριακοί Δήμοι, ταυτίζονταν με τις «ενότητες» οικισμών στους παραγωγικούς

²³ Γ.Σαρηγιάννης, Ο ρόλος της Κοινότητας στην αναπαραγωγή του Συστήματος. Ριζοσπάστης 27.8.1997, του ίδιου Καποδιστριας και Αντιβασίλειά έκαναν την Αρχή, Ριζοσπάστης 28.8.1997

²⁴ Γ.Σαρηγιάννης, Εκσυγχρονισμός με διάλυση των Δήμων, Ριζοσπάστης 29.8.1997

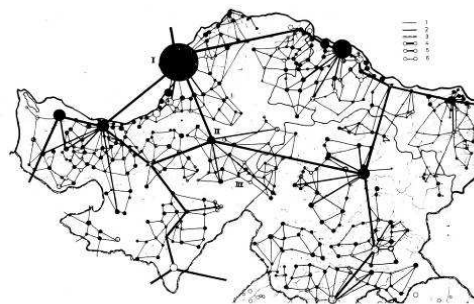
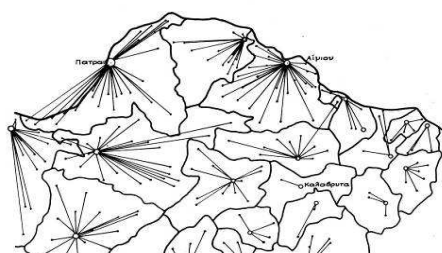
²⁵ Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ. Πελοπόννησος, Αθήναι 1973, ακόμη, Φ.Μηταράκη-Μπαζού, Γ.Σαρηγιάννης, Οικιστικών Κέντρων Βάρους χωροταξικών Μονάδων, Τεχνικά Χρονικά 7/1968 (Εικόνα 19 του παρόντος).

χώρους τους όπως αυτοί προέκυπταν από την επί τόπου έρευνα. Τα κριτήρια που είχε θέσει ο Καποδίστριας και που συνέχισε η Αντιβασιλεία με την ομολογουμένως φωτισμένη συμμετοχή του Georg Ludwig von Maurer²⁶ (την αξία του οποίου αποδεχόταν και ο ίδιος ο Μαρξ²⁷) πρέπει να ήταν με πολύ επιμέλεια προσεγμένα, πρακτικά ήταν «όρια» που είχαν διαμορφωθεί από αιώνες, μέσα από τις τοπογραφικές και οικονομικές συνθήκες, οι οποίες είχαν διαμορφώσει τελικά και τις κοινωνικές σχέσεις και το «οικιστικό δίκτυο».

Εικόνα 55 και Εικόνα 56. Σχέδια έρευνας πεδίου από την Αχαΐα, (1966, αριστερά Α. Παπασταματίου, δεξιά Γ. Σαρηγιάννη).

Foto 55 and Foto 56. Maps based on fieldwork findings (1966 left by A. Papastamatiou, right by G. Sariyannis)

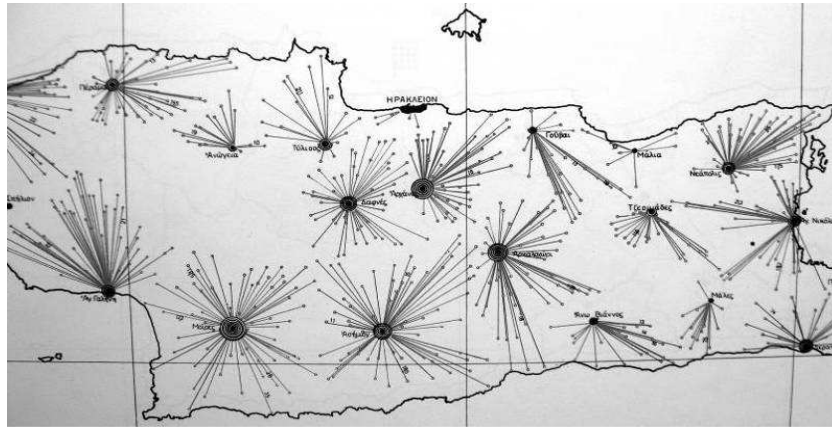
Εικόνα 57 και Εικόνα 58. κέντρα περιοχής Αχαΐας

Foto 57. and Foto 58. Centers in Achaia

Η «έρευνα πεδίου» είχε γίνει με πολύ προσοχή και η επισήμανση των συνδέσεων και εξαρτήσεων των οικισμών δεν ήταν απλή: υπεισέρχονταν όχι μόνο φυσικοί και παραγωγικοί παράγοντες αλλά και ιστορικοί, ακόμη και «οικογενειακοί» από μεγάλα «σόγια» και «φάρες». Σχεδόν πάντα όμως οι προφορικές μαρτυρίες ήταν σαφείς: «το χωράφι δεν αποδίδει, δεν βγαίνει, δεν υπάρχει δουλειά ούτε ζωή εδώ στο χωριό, και η νεολαία φεύγει, πάει στις πόλεις ή στην Γερμανία».

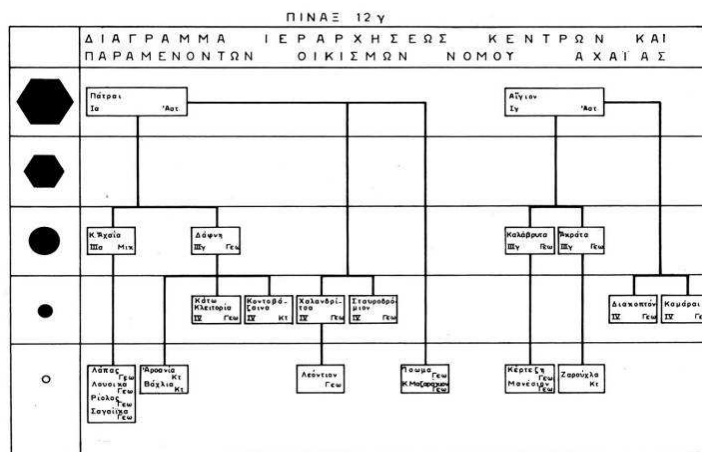
²⁶ Georg Maurer Das griechische Volk, Heidelberg 1835, ελλ.μτφρ. ο ελληνικός λαός, Αθήνα 1976, σελ. 465 κ.εφ., κ.αλλ.

²⁷ Κ.Μαρξ, το Κεφάλαιο, τ.1ος σελ. 847, 248 κ.αλλ. τ.3ος, σελ. 224 υποσημ. του Ενγκελς, στην ελλ. μτφρ. (εκδ. εξωτ.) 1963 και Αθήνα 1978 αντίστοιχα.

Εικόνα 59. Κεντρική Κρήτη, κέντρα.
Foto 59. Centers in central Crete

Με βάση λοιπόν αυτές τις κατευθύνσεις, διατυπώθηκαν οι προτάσεις τόσο στις επιδιπλώματι εργασίες (Ηπειρος, Πελοπόννησος, Εύβοια και Κρήτη) όσο και στις μελέτες που ανατέθηκαν στο Σπουδαστήριο (Πελοπόννησος και Ήπειρος –Θεσσαλία).²⁸ Πρέπει να σημειωθεί ότι η πρώτη μελέτη ήταν για ένα τέτοιο κέντρο, την Σκάλα Λακωνίας, η οποία εκπονήθηκε από παιδιά που είχαν εκπονήσει τις αναφερθείσες διπλωματικές ή και άλλους φοιτητές –αρχιτέκτονες πλέον, ως «τμήμα» της ΥΠΑΠ με έδρα το Γύθειο, και εκδόθηκε από το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών. Είχε προηγηθεί η χωροταξική Μελέτη Λακωνίας από το ίδιο κλιμάκιο ως ΥΠΑΠ στο Γύθειο. Οι επόμενες μελέτες εκπονήθηκαν πλέον από το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών που ιδρύθηκε γι’ αυτόν τον σκοπό (βλ. παρακάτω για το ιστορικό του Σπουδαστηρίου). Τα σχέδια τα δημοσιευόμενα στο παρόν κείμενο, προέρχονται από τις ως άνω μελέτες, εκτός αν αναφέρεται διαφορετικά.

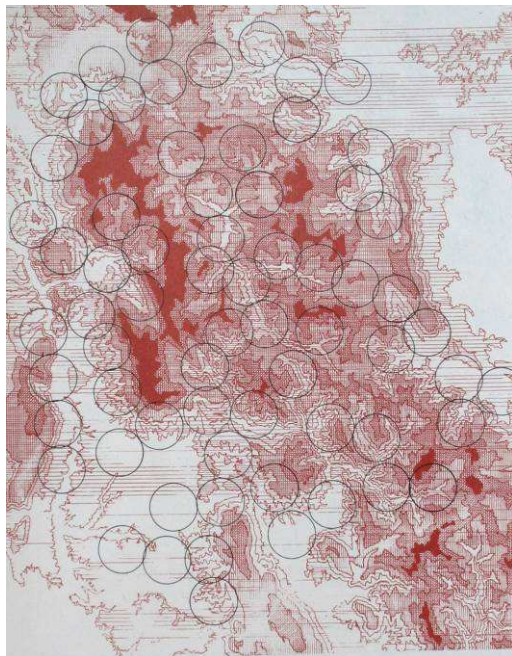

Εικόνα 60. Ιεράρχηση οικιστικού δικτύου Αχαΐας.
Foto 60. Hierarchy of settlement's network in Achaia

²⁸ Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ, Πελοπόννησος τ.1 και τ. 2., Αθήνα 1973, Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, ΕΜΠ, Ήπειρος-Θεσσαλία, Αθήνα 1971

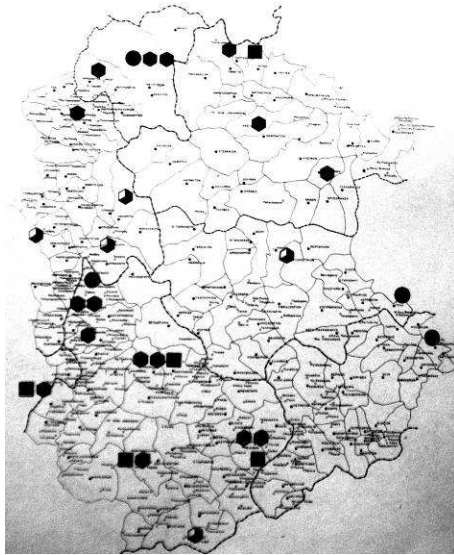
Εικόνα 61. Τα κέντρα και οι περιοχές τους στην βορειοδυτική – κεντρική Πελοπόννησο
Foto 61. Centers and their areas of influence in NW and central Peloponnese.

Εικόνα 62. Ήπειρος-Θεσσαλία. Διάρθρωση του χώρου σε υποθετικές λειτουργικές ακτίνες των 3 χιλιομέτρων.
Foto 62. Epirus, Thessaly, division on the basis of a 3 km hypothetically functional radial distance

Εικόνα 63. Ήπειρος-Θεσσαλία, πρόταση οδικού δικτύου
Foto 63. Epirus-Thessaly, proposed road network

Εικόνα 64. Ήπειρος-Θεσσαλία, πρόταση διάρθρωσης εκπαίδευσης
Foto 64. Epirus-Thessaly, education structure

Εικόνα 65. Ήπειρος-Θεσσαλία, κατανομή εξυπηρητήσεων περίθαλψης
Foto 65. Epirus-Thessaly, proposed public health service structure

Για να μελετήσουμε σε βάθος τις κατευθύνσεις αυτές, θα πρέπει να δούμε ορισμένα στοιχεία: οι κατευθύνσεις Κριεζή θα μπορούσαν κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις πράγματι να πραγματοποιηθούν. Όντως είναι λογικό να μην μπορείς να έχει σωστές κοινωνικές εξυπηρητήσεις αλλά και κοινωνική ζωή σε μικρά μεγέθη οικισμών ακόμη και πόλεων και η πρόταση εξοπλισμού με αυτές συγκεκριμένων «κέντρων» είναι μια λογική συνέπεια. Όμως, η προοπτική να εγκαταλείψουν εκόντες – άκοντες τα χωριά τους οι κάτοικοι, ενέχει πολλούς κινδύνους, πρώτον δεν είναι σίγουρο ότι θα μετοικήσουν στο «κέντρο» της περιοχής τους, αν δεν υπάρχει εκεί εργασία θα μετοικήσουν (πράγμα που έτσι κι αλλιώς το έκαναν) σε μεγάλα ή πολύ μεγάλα αστικά κέντρα (Γιάννενα, Πάτρα, Θεσσαλονίκη, Αθήνα, ανάλογα) ή ακόμη και στο εξωτερικό, αν υπάρχουν οι ευκαιρίες (Βέλγιο, Γερμανία ή και υπερπόντια, ΗΠΑ και Αυστραλία).

Τα προβλήματα αυτά, τα είχε κατανοήσει και ο Κριεζής και οι ομάδες που μελετούσαν τις παραπάνω περιοχές, και γι' αυτό έθεταν ορισμένες προϋποθέσεις για την εφαρμογή αυτών των κατευθύνσεων. Οι προϋποθέσεις αυτές ήταν πρώτα μια σειρά οικονομικών αναδιαρθρώσεων και στην συνέχεια μια σειρά πρόσθετων εξυπηρητήσεων. Βασικά δεχόταν ότι οι κάτοικοι θα παρέμεναν στον τόπο τους και στην εργασία τους και η «χωροταξική αναδιάρθρωση» θα ήταν απλή μετοίκηση στον κοντινότερο οικισμό που θα εξοπλιζόταν ως «κέντρο». Οι μελέτες, πρότειναν να μην εγκαταλειφθούν τα χωριά αλλά βαθμιαία να μετατραπούν σε εποχιακές κατοικήσεις ανάλογα με την παραγωγή, ή και να μετατραπούν σε τουριστικά καταλύματα²⁹, κάτι τέτοιο όμως δεν μπορούσε να γίνει κατά την γνώμη μου, τόσο διότι υπήρχαν θέματα κατοικίας στο «κέντρο» όσο και εργασίας, και ακόμη η «τουριστική αξιοποίηση» είναι μια μάλλον φανταστική λύση για το σύνολο των χωριών που θα εγκαταλείπονταν! Υπάρχουν περιπτώσεις που έχουν αγοραστεί από ξένους, κυρίως Άγγλους και Γερμανούς μεγάλα τμήματα χωριών, αυτό όμως δεν συνιστά επιθυμητή λύση, και στο κάτω-κάτω έγινε για ελάχιστα χωριά ιδιαίτερης τουριστικής σημασίας (ιδιαίτερης πολεοδομικής και ιστορικής φυσιογνωμίας, παραθαλάσσια ή σε χιονοδρομικά κέντρα, κ.α όπως η Μύκονος, η Σκόπελος, η Αλόνησος, η Σαντορίνη, η Μονεμβασιά κ.α παρόμοια). Αν οι κάτοικοι εγκατέλειπαν έτσι απλά τα χωριά τους, το

²⁹ Α.Κριεζής, Περιφερειακός προγραμματισμός ... σπ.παρ. 452

σίγουρο ήταν ότι θα μετατρέπονταν σε φθηνό εργατικό δυναμικό, που θα είχε επί πλέον και να επωμισθεί και το κόστος της νέας κατοικίας του.

Έτσι κι αλλιώς, βασική προϋπόθεση ήταν η αναδιάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας. Θα όφειλαν βεβαίως να αναπτυχθούν όλοι και ολόπλευρα οι παραγωγικοί πόροι της περιοχής, η δημιουργία υγιούς οικονομίας θα δημιουργούσε θέσεις εργασίας τόσο στις ως τότε απασχολήσεις τους όσο και νέες, και τα δύο επομένως ήταν προϋποθέσεις για να μην εγκαταλείψουν τον τόπο τους. Οι μελέτες, προτείνουν αύξηση του μεγέθους των παραγωγικών μονάδων ώστε να μπορούν να είναι βιώσιμες και να μπορούν να εκσυγχρονιστούν (μηχανοκαλλιέργεια, δευτερογενής επεξεργασία των γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων κλπ). Σημειώνεται ότι το μέσο μέγεθος του κλήρου ήταν περί τα 13 στρέμματα, όταν για πεδινά εδάφη το βιώσιμο μέγεθος είναι τα 30 στρέμματα. Ανάλογα και για το μέγεθος των ποιμνίων κλπ.

Απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό, ήταν η συνεταιριστική οργάνωση, ώστε να δημιουργηθούν βιώσιμες αλλά και διαχειρίσιμες από τους ίδιους τους αγρότες μονάδες χωρίς τον κίνδυνο μιάς καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης που θα απορροφούσε τις μικρές μονάδες σε επιχειρήσεις – φάρμες μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων. Είναι όμως προφανές ότι μια τέτοια συνεταιριστική οργάνωση, προϋποθέτει Κράτος που να την αποδέχεται και να την στηρίζει, και να μην καταστρέφει το συνεταιριστικό κίνημα σε όφελος των μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων. Οι μελέτες βέβαια δεν διατύπωναν «πολιτική», απλά πρότειναν «συνεταιριστικές εκμεταλλεύσεις» και ακόμη «καθετοποίηση της παραγωγής» (γεωργοκτηνοτροφία στην ύπαιθρο, γεωργικές βιομηχανικές μονάδες στις πόλεις κλπ), όμως το Κράτος είχε αντίθετη πολιτική, στρέφοντας τους ορεινούς πληθυσμούς στην εξωτερική μετανάστευση και τους πεδινούς στα νύχια των καπιταλιστικών επιχειρήσεων ή απλά ως φθηνή εργατική δύναμη στις πόλεις, και αυτό ήταν κατανοητό αν όχι σε όλα, οπωσδήποτε σε πολλά μέλη των ερευνητικών ομάδων, απλά δεν διατυπώνονταν μέσα στις μελέτες (και δεν μπορούσαν ίσως και να διατυπωθούν μέσα στο σκοτεινό πολιτικό μετεμφυλιοπολεμικό κλίμα της εποχής, όποιοι προβληματισμοί υπήρχαν –αν και σε όσους υπήρχαν- διατυπώνονταν στις εσωτερικές συζητήσεις, που πολλές φορές ήταν ιδιαίτερα έντονες).

Τέλος, για να αποσοβηθεί ο κίνδυνος να μετοικήσουν (έστω και στα «κέντρα» των περιοχών τους) αλλά να βρεθούν εκεί «πρόσφυγες» χωρίς κατοικία και χωρίς εργασία και να μετατραπούν σε «φθηνό (εξαθλιωμένο ή μη) εργατικό δυναμικό» όπως είχαν ήδη μετατραπεί οι εσωτερικοί μετανάστες στις μεγάλες πόλεις (Δυτικό Λεκανοπέδιο Αθήνας, ΒΔ περιφέρεια Θεσσαλονίκης, παρυφές Ηρακλείου κλπ) θα όφειλαν να είχαν την δυνατότητα κατοίκησης στα σπίτια τους και εργασία, εκπαίδευση, κοινωνικές και πολιτιστικές εξυπηρετήσεις στα εν λόγω «κέντρα». Ένα τέτοιο ενδεχόμενο, θα μπορούσε να αποσοβηθεί, μόνο με την αποδοχή της αρχής ότι «μένουμε στο χωριό μας αλλά εξυπηρετούμαστε από το κέντρο», και αυτό μπορούσε να γίνει μόνο με την ύπαρξη πυκνής, άνετης και γρήγορης επικοινωνίας «τόπου κατοικίας» και «κέντρου».

Όλοι γνωρίζαμε τότε την κατάσταση της υπαίθρου στην Ευρώπη, όπου υπήρχαν τα χωριά τα οποία όμως λόγω καλής επικοινωνίας με δημόσια (κυρίως) μέσα μεταφοράς ουσιαστικά λειτουργούσαν ως «προάστεια» των μεγάλων γειτονικών τους πόλεων. Αν σκεφθεί κανείς ότι από το Μαρούσι, το Περιστέρι, το Αιγάλεω ή τον Άγιο Δημήτριο στο κέντρο της Αθήνας με το ΙΧ χρειάζεται από μισή έως και μιάμιση ώρα σε ώρα αιχμής για 10-15 χιλιόμετρα απόσταση, και ότι σε τέτοιο χρόνο στην Ολλανδία³⁰, την Αυστρία³¹ ή την Γερμανία³², μπορείς να φτάσεις σε αποστάσεις 70 και 80 χιλιομέτρων με τα Μέσα

³⁰ Οδικός χάρτης Michelin φύλλο Nederland 1:200.000

³¹ Hölzer Strassenkarte Österreich, 1:200.000

³² Deutsche Generalkarte 1:200.000

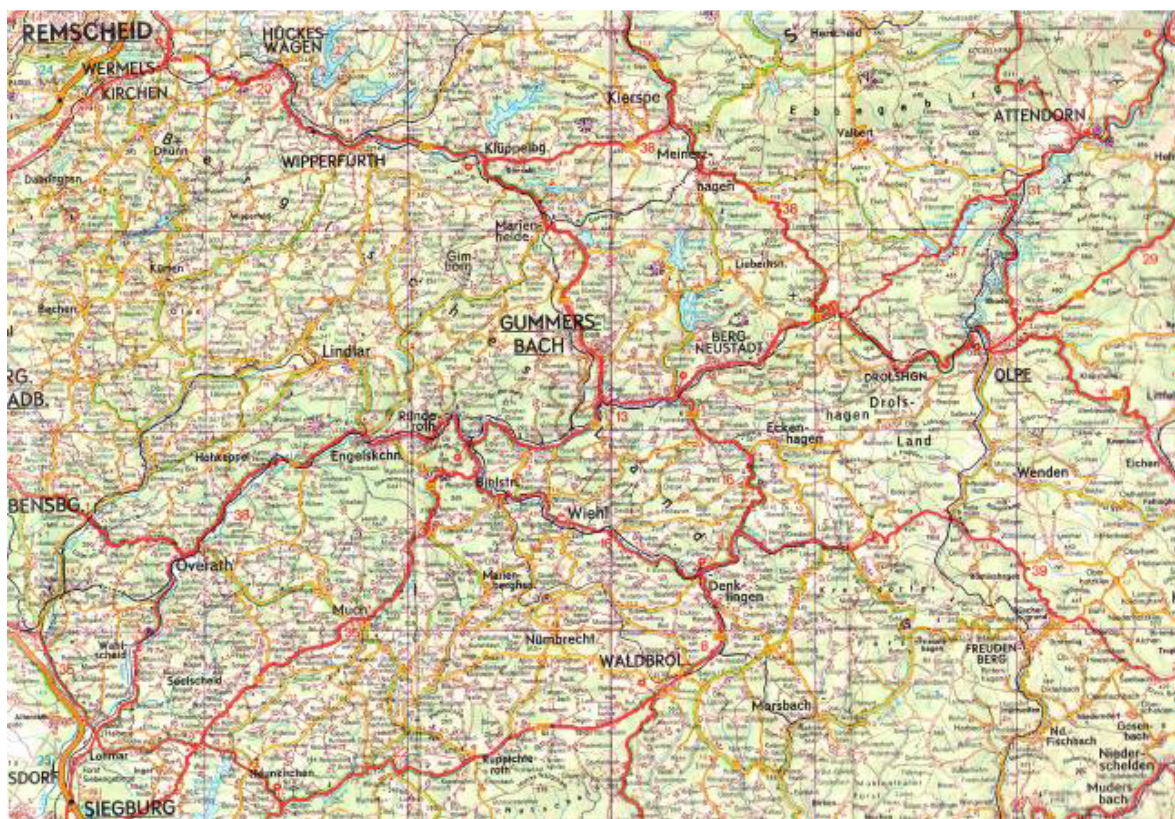
Μαζικών Μεταφορών ιδίως τρέινα, τότε το πρόβλημα προφανώς είναι λυμένο, αλλά κάποιιοι δεν θέλουν να το δουν.

Εικόνα 66. Ολλανδία , αγροτικός χώρος , συνδέσεις με οδικό δίκτυο και τρέινα
Foto 66. Netherlands, road and railway network in a rural area

Εικόνα 67. Ορεινή περιοχή της Αυστρίας ανατολικά του Graz,
Foto 67. Austrian, road and railway network in mountaneus area,east of Graz

Εικόνα 68. Γερμανία, (ανατολικά της Βόννης) με πυκνή σύνδεση, οδική και σιδηροδρομική.
Foto 68. Germany, road and railway network, east of Bonne.

Με τέτοιες προϋποθέσεις, δεν εγκαταλείπεις την εργασία σου, δεν εγκαταλείπεις το σπίτι σου, δεν έχεις πρόσθετα έξοδα κατοικίας στο «κέντρο», και είσαι σε 20 λεπτά σ' αυτό απολαμβάνοντας όλες εκείνες τις εξυπηρετήσεις που σου παρέχει η πόλη στην εκπαίδευση, την υγεία και την πρόνοια, τον πολιτισμό, την διασκέδαση, τις πολιτικές διεργασίες. Με απλά λόγια, σε κάποιες χώρες το θέμα είναι λυμένο, αλλά εκεί υπάρχει άλλη παραγωγική διαδικασία και άλλη κατεύθυνση στην παραγωγή, πρόκειται για

κυρίαρχα κράτη των οποίων η δική τους ανάπτυξη βασίζεται στην μη ανάπτυξη των άλλων εθνών, η εκμετάλλευση, που είναι συστατικό στοιχείο του Συστήματος, δεν ασκείται μόνο από άνθρωπο σε άνθρωπο αλλά και από κράτη σε κράτη, αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία.

Συμπεράσματα.

Κεφαλοχώρια, υπήρχαν σε κάθε εποχή της Ιστορίας, από τους Δήμους της Αρχαιότητας στις μητροκωμίες του Βυζαντίου και τα Ελευθεροχώρια της Οθωμανικής περιόδου, όμως αυτά ήταν δομημένα με ένα σύστημα μικρών χωριών-κεφαλοχωριών-πόλεων σε διαφορετικά συστήματα παραγωγής, προκαπιταλιστικά, όπου ίσχυαν άλλοι όροι και προϋποθέσεις. Σήμερα, το Κοινωνικοοικονομικό Σύστημα έχει άλλες προδιαγραφές και προϋποθέσεις λειτουργίας του, και αυτό επιδρά και στην σχέση πόλης-υπαίθρου, με ορατά αποτελέσματα την αποσύνθεση της υπαίθρου σε όφελος όχι απλά της πόλης, αλλά του μεγάλου κεφαλαίου.

Απόψεις για την εκ των υστέρων συγκέντρωση των κατοίκων σε κεφαλοχώρια και μερική ή και ολική εγκατάλειψη των μικρών οικισμών ουδέποτε ήταν εφαρμόσιμες, όμως η έλλειψη παραγωγικής βάσης και μετά τον 19ο αιώνα και συμμετοχής των χωριών στην σύγχρονη παραγωγή, στην πολιτιστική, πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα, οδήγησε σε εγκατάλειψη εκείνων των οικισμών που εκτός του μικρού μεγέθους τους ήταν και απομονωμένοι.

Η κατάσταση αυτή, οδηγεί σε ολική εγκατάλειψη και αποσύνθεση της υπαίθρου.

Από την άλλη μεριά, η υποβάθμιση της κοινωνικής και πολιτικής ζωής που προκαλείται από τα μικρά κοινωνικά μεγέθη του αγροτικού χώρου, οδήγησε σε σωστές επισημάνσεις για την εποχή τους, που εν πολλοίς ισχύουν και σήμερα, για την συντηρητικότητα, κοινωνική στασιμότητα, άνισο επίπεδο ζωής κλπ ανάμεσα στον αγροτικό και στον αστικό χώρο. Είναι αυτό που ο Μαρξ ονόμαζε «αντίθεση πόλης - υπαίθρου» και αυτό για το οποίο ο Λένιν ονόμαζε τις πόλεις «κινητήρες της προόδου».

Στην εποχή μας, τα μέσα και τα δίκτυα μεταφορών είναι ικανά να εκμηδενίσουν τις αποστάσεις και την απομόνωση του αγροτικού, και κυρίως του ορεινού χώρου. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μερική ή και ολική εξάλειψη της «απομόνωσης» και των συνεπειών της, χωρίς φυσικά να σημαίνει ότι θα λυθούν και τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα : αυτά υπάρχουν ούτως ή άλλως σε όλη την Ιστορία από την Αρχαιότητα ως σήμερα, και είναι συνέπειες των εκάστοτε Κοινωνικών Συστημάτων.

Αυτό που (τουλάχιστον στην Ευρώπη) έχει επιτευχθεί, είναι η πολιτική-οικονομική-κοινωνική ομογενοποίηση υπαίθρου και αστικού χώρου, όταν και εφ' όσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις άνετης επικοινωνίας (βασικά με ΜΜΜ και κυρίως σταθερής τροχιάς), όπου ο αγροτικός χώρος (πεδινός ή ορεινός) είναι σε άμεση επικοινωνία και επαφή με τον αστικό χώρο.

Βέβαια, τα σύγχρονα οικονομικοκοινωνικά προβλήματα παραμένουν, όπως π.χ. το «εμπορικό έλλειμμα» που οδηγεί σε εξάρτηση υπαίθρου από την πόλη, λιγότερο αναπτυγμένων κρατών από αναπτυγμένα κράτη κλπ που είναι συνέπεια της διαδοχικά προστιθέμενης Εργασίας (άρα και αξίας) σε κάθε προϊόν, όσο αυτό επεξεργάζεται. Ένα απλό παράδειγμα είναι π.χ. το κύκλωμα «σιτάρι - ψωμί» : σε κάθε διεργασία (σπορά και συγκομιδή, άλεση, ψήσιμο προστίθεται εργασία του εμπορευματοπαραγωγού, του μεταφορέα κλπ και αν ο αγρότης αγοράσει το ψωμί από την πόλη έχει ένα «εμπορικό έλλειμμα» που δεν καλύπτεται από την υπόλοιπη ποσότητα σιταριού που πουλά. Αν το παράδειγμα το δούμε σε περισσότερο σύνθετα προϊόντα όπως βιομηχανικά ή εξειδικευμένα βιομηχανικά, ή ακόμη περισσότερο «προϊόντα» του χρηματοπιστωτικού τομέα τότε η διαφορά είναι τεράστια και δεν καλύπτεται με τίποτα, και περιλαμβάνει όλα τα επίπεδα: χωριό – πόλη, μικρή πόλη-μεγαλούπολη, υποανάπτυκτο ή εξαρτημένο κράτος-αναπτυγμένο κυρίαρχο κράτος.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι δεν είναι τυχαίο το ότι μέχρι και την δεκαετία του '70 εξάγαμε ακατέργαστα μεταλλεύματα, για να αγοράσουμε μετά, σε ιδιαίτερα υψηλές τιμές τα προϊόντα τους. Σε κάποιες περιπτώσεις η πρώτη επεξεργασία γινόταν στην Ελλάδα, αλλά τότε και μόνο τότε όταν υπήρχαν πολύ ευνοϊκές ρυθμίσεις για το Κεφάλαιο, όπως π.χ. υπέρ της βιομηχανίας αλουμινίου Pechinet στην οποία παρέχεται το ηλεκτρικό ρεύμα πολύ κάτω του κόστους, σε βάρος βέβαια των ελλήνων φορολογουμένων, ή όπως τώρα με τον χρυσό της Χαλκιδικής όπου αφ' ενός συντελείται τρομακτική καταστροφή περιβάλλοντος και παράλληλα σχεδόν το σύνολο των κερδών εξάγονται σε όφελος της Εταιρείας και το ελληνικό Δημόσιο στο οποίο λογικά ανήκει ο χρυσός κρατά ελάχιστα ποσοστά. Για ποια τελικά περιφερειακή ανάπτυξη της υπαίθρου μιλάμε;

Αυτά όμως είναι εγγενή προβλήματα του συγκεκριμένου Συστήματος, και δεν λύνονται παρά μόνο με την ανατροπή του, αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία...

Βιβλιογραφία

Αγγελίδης Μ. Χωροταξικός σχεδιασμός, Αθήνα 1991

Αραβαντινός Α., Πολεοδομικός Σχεδιασμός, Αθήνα 1977

«Αρχιτεκτονικά Θέματα» αφιέρωμα με θέμα «η ρύθμιση του χώρου στην Ελλάδα» (τ. 11/1977)

«Αρχιτεκτονική» τ.13 Ιαν.-Φεβρ. 1959, αφιέρωμα για το Γραφείο Δοξιάδη
Βαρβαρέσος Κ. Εκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος, Αθήναι 1952,
επανεκδόση της «Εκθεσης» με εκτενή εισαγωγή Κ.Π.Κωστή (Αθήνα 2002)

Deutsche Generalkarte 1:200.000

ΕΣΥΕ, Στατιστικές Επετηρίδες 1940, 1951, 1961, 1978

Ηλιού Η., Χατζηαργύρης Κ., Πανούσης Ν., Πολυεθνικά Υπερμονοπώλια, Αθήνα 1973

Hölzer Strassenkarte Österreich, 1:200.000

ΚΕΠΕ, ΕΣΥΕ, ΕΚΚΕ Οικονομικός και Κοινωνικός Ατλας της Ελλάδος, Αθήναι 1965

Kriesis A., A Regional Planning Scheme for a Country under Development, Patras 1963,
αναδημοσιευμένο στα ελληνικά ως Αντ. Κριεζής, «Περιφερειακός Προγραμματισμός
εις χώραν υπό ανάπτυξιν», Τεχνικά Χρονικά (επιστ. έκδ.) 2/66

Christaller W, die zentralen Orten in Süddeutschland, Jena 1933,

Λαΐου Α., «μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο κατά την διάρκεια του
εμφύλιου πολέμου», στο Studies in the History of the Greek Civil War 1945-1949,
Copenhagen 1987 ελλ. έκδ. Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949 επ.εκδ. Lars
Baerentzen κ.α. Αθήνα 1992

Marx K., το Κεφάλαιο, τ.1ος ελλ. μτφρ. (εκδ. εξωτ.) 1963

Marx K., Το Κεφάλαιο τ.3ος, Αθήνα 1978

Maurer G., Das griechische Volk, Heidelberg 1835, ελλ. μτφρ., Αθήνα 1976

Meueler A.,(επιμ. έκδ.) Unterentwicklung, Hamburg 1974,

Μηλιώνης Α. Η Πόλη της Πέτρας, Πετρούπολη, 2005

Μηταράκη-Μπαζού Φ., Σαρηγιάννης Γ., «Οικιστικόν Κέντρον Βάρους χωροταξικών
Μονάδων», Τεχνικά Χρονικά 7/1968

Michelin Οδικός χάρτης φύλλο Nederland 1:200.000

Μπαμπανάσης-Σούλας Κ., η Ελλάδα στην περιφέρεια των αναπτυγμένων χωρών, Αθήνα
1976

Πλάτωνος – Γιώτα Μ., Αχαρναί, εκδ. Δήμου Αχαρνών, Αχαρναί 2004

Πολίτης Ν., (συλλογή...), Η Ελλάδα του Μόχθου, Αθήνα 2005

Προγραμματισμός νήσου Κρήτης, Ηράκλειον 1965.

Σαρηγιάννης Γ., Αθήνα 1830-2000, Αθήνα 2000

Σαρηγιάννης Γ., Αριστερή Ιδεολογία στην Πολεοδομία στην Ελλάδα, Μέρος Β. στο
www.GreekArchitects.gr ανάρτηση 24.1.2013

- Σαρηγιάννης Γ., η Πρωταρχική Αστικοποίηση στο ελλαδικό χώρο της 2ης π.Χ. χιλιετίας, Αθήνα 1993 (διατριβή επί Υψηγεία στο ΕΜΠ, 1983).
- Σαρηγιάννης Γ., «Πόλη και ύπαιθρος στην Αττική, Αθήναι και Αχαρναί. Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Οθωμανική περίοδος» εισήγηση στο 10ο Συμπόσιο Ιστορίας και Λαογραφίας Αττικής, Αχαρναί 2011 (στα υπό έκδοση Πρακτικά).
- Σαρηγιάννης Γ., Ο ρόλος της Κοινότητας στην αναπαραγωγή του Συστήματος, Ριζοσπάστης 27.8.1997
- Σαρηγιάννης Γ., Καποδίστριας και Αντιβασιλεία έκαναν την αρχή, Ριζοσπάστης 28.8.1997
- Σαρηγιάννης Γ., Εκσυγχρονισμός με διάλυση των Δήμων, Ριζοσπάστης 29.8.1997
- Σαρηγιάννης Γ., «όταν τα Πανεπιστήμια γίνονται μαγαζάκια» Ελευθεροτυπία, 28.3.1994
- Σαρηγιάννης Γ., «έρευνα και ΑΕΙ, κακή χρήση ενός σωστού θεσμού» Ελευθεροτυπία 29.9.1994,
- Σαρηγιάννης Γ., «Πανεπιστήμια σε κατεύθυνση ιδιωτικής επιχείρησης», Ελευθεροτυπία 13.8.1996
- Σαρηγιάννης Γ., Θ. Λουκάκης, Α. Λαγόπουλος κ.α. Διάλογος για τα ερευνητικά εργαστήρια: Ελευθεροτυπία 5.5.94 και Το Βήμα 3.10.96 και 15.12.96.
- Σέρβος Δημ., Το παιδομάζωμα-και ποιοι φοβούνται την αλήθεια. Αθήνα 2001.
- W. Smith and Ass. Μελέτη Κυκλοφορίας Λεκανοπεδίου Αθηνών, Αθήνα 1965
- Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ, Πελοπόννησος τ.1 και τ. 2., Αθήναι 1973,
- Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, ΕΜΠ, Ήπειρος-Θεσσαλία, Αθήναι 1971
- Σταθάκης Γ., το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ Αθήνα 2004.\
- Τόλης Ν. (συλλογή...) Τα παιδιά 1946-1961. Αθήνα 2001
- Τόλης Ν. (συλλογή...) εικόνες της Ελλάδας 1944-1968. Αθήνα 1998

Ειδικά για την σημερινή εποχή υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία δεξ π.χ. αναφορές στα κείμενα του μαθήματος «η Κρίση της πόλης» του Μεταπτυχιακού κύκλου «Πολεοδομία-Χωροταξία» που είναι ανηρημένο στην ιστοσελίδα του Μαθήματος στον ιστότοπο της Σχολής Αρχιτεκτόνων «Μεταπτυχιακά μαθήματα».

Προέλευση εικόνων :

1. αρχείο Α. Παπασταματίου - Σαρηγιάννη
2. Τόλης, εικόνες της Ελλάδας....., 51
3. Τόλης, εικόνες... 109
4. Τόλης, τα παιδιά... 83
5. Τόλης εικόνες...107
6. Τόλης εικόνες...113
7. Τόλης, τα παιδιά...83
8. Τόλης εικόνες...160
9. Τόλης, εικόνες...124.
10. Τόλης, εικόνες...144
11. Τόλης, ..τα παιδιά, 184
12. Τόλης, ...τα παιδιά 183
13. Πολίτη, η Ελλάδα του μόχθου....94-95
14. W.Smith and Ass.
15. Αρχείο συγγρ.
16. Τόλης, εικόνες...161
17. Τόλης, τα παιδιά...142
18. Μηλιώνης η πόλη της Πέτρας,...166
19. – 21 Οικονομικός και Κοινωνικός Ατλας της Ελλάδος,
22. Τόλης, εικόνες...131
- 23, 24. διαδίκτυο «μετανάστευση 1960»

- 38-42. Μελέτη Πελοποννήσου
- 43. Διπλωματική Κρήτης
- 44-46 Μελέτη Πελοποννήσου
- 47-48 Γ. Σαρηγιάννης, η Πρωταρχική αστικοποίηση...
- 49-52 Διπλωματικές του 1963 που αναφέρθηκαν.
- 53. Αραβαντινός, Πολεοδομικός σχεδιασμός 1977
- 54. Αρχιτεκτονική Τεύχος 13/1959, Αφιέρωμα στο Γραφείο Δοξιάδη
- 55, 56 αρχεία Α. Παπασταματίου, Γ. Σαρηγιάννη
- 57-58 Φ. Μηταράκη-Γ. Σαρηγιάννης Οικιστικό κέντρο βάρους ...
- 59. Διπλωματική Κρήτης
- 60-61. Μελέτη Πελοποννήσου
- 62-65. Μελέτη Ηπείρου-Θεσσαλίας
- 66-68. χάρτες, όπως αναφέρονται στους υπότιτλους

The change of attitude against the development of mountain areas in the research projects of the Urban Planning Research Laboratory of the Technical University of Athens during the 1960s. A critical reappraisal.

G. Sariyannis, Prof. Emeritus, Technical University of Athens.

Abstract

In the mid-1960s, two great earthquakes caused extensive damage in the Peloponnese and then in the mountain areas of Epirus and Thessaly. Based on the need to restore the settlements, the Urban Planning Research Laboratory of the Technical University of Athens, then under the direction of its founder, Professor Antonis Kriezis, undertook two broader research projects; these concerned the spatial reorganization of these areas, which were full of non-sustainable settlements of even 20-50 inhabitants. One of these studies concerned the Peloponnese and another the western part of Thessaly and the eastern part of Epirus.

Both internationally and in Greece, the mainstream attitude of this period was that settlements should be spatially reorganized in order that their number be reduced to a minimum and thus that they become (according to the dominant terminology) “sustainable”; this meant that hundreds of settlements should be deserted and that the population should be gathered in settlements of min. 500 inhabitants.

One has to note that the situation in the mountain areas was completely desperate, with settlements of twenty or thirty inhabitants of non-productive ages, while available services (such as civil administration, health and care, education, cultural and political life) were scarce or absent.

Professor Kriezis, as well as members of KEPE (Centre of Planning and Economic Research) and of other state institutions (Ministry of Coordination, Ministry of Public Works etc.), wrote several articles on this subject.

The paper suggests a critical reappraisal of these attitudes, analyzing whether they were inevitable and in what degree they were practicable. It also describes the development of theories of spatial reorganization from that period till now—in comparison with contemporary practices such as unification of settlements, abolition of school units, projects “Kapodistrias” and “Kallikratis” for unification of municipalities and so forth.